

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти
Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри Г. П. Склад
(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Перспективи післявоєнного розвитку культурно-пізнавального
туризму в Київській області»**

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Латишева Карина Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	6
1.1 Сутність культурно-пізнавального туризму	6
1.2 Ресурси культурно-пізнавального туризму	13
1.3 Умови та чинники розвитку культурно-пізнавального туризму	21
2. РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	29
2.1 Сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні	29
2.2. Ресурсне забезпечення культурно-пізнавального туризму в регіоні	37
2.3. Перспективи та напрями післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні	47
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	57
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Туризм в сучасній Україні є багатоаспектним соціально-економічним і культурним феноменом. Як показує досвід, розвиток туризму створює необхідні умови для підвищення рівня мобільності та зайнятості населення країни, сприяє стабільному економічному зростанню регіональних економік, раціонального використання об'єктів культурної та природної спадщини. Все це вносить істотний внесок в забезпечення гідного життя і вільного розвитку людини і громадянина, а також є одним з пріоритетів сталого розвитку України як соціальної правової держави.

У зв'язку з цим зростає значення досліджень з метою підвищення туристичного іміджу країни: унікальність, різноманітність природних та культурно-історичних ресурсів (показники кількості національних заповідних зон та пам'яток, що увійшли до Світової спадщини), безпечність подорожування (розвиток готельної мережі, транспортні шляхи), що освітлюють показниками економічно-соціального характеру, які показують місце туризму в економіці країни та участь в конкурентних перегонах у світовій туристичній сфері (величина туристичного потоку, надходження від туризму) та доступність національного туристичного товару (обмін валюти, візовий режим тощо).

Організаційно-економічні зміни та сприятлива державна і регіональна політика здатні забезпечити підвищення ефективності функціонування рекреаційно-курортного та туристичного господарства регіону.

Маючи тривалу історію, туризм досі не отримав однозначного визначення і по-різному трактується не лише окремими фахівцями, а й туристичними організаціями.

Тематиці досліджень регіонального розвитку туризму присвячені наукові праці сучасних зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких Старовойтенко О. А., О. О. Колесник, В.В. Величко, А.М. Гаврилюк, І.Ф. Карташевська, П.Ф. Коваль, М.М. Маринин, О.А. Мельниченко, Давиденко Л.І., Дзюбіна А.В., Коніщева Н.Й., Кривега Л.Д.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є процеси розвитку культурно-пізнавального туризму Київської області у післявоєнний період.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти дослідження розвитку культурно-пізнавального туризму Київської області у післявоєнний період.

Метою даної дипломної роботи є вивчення теоретичних та практичних аспектів розвитку культурно-пізнавального туризму Київської області у післявоєнний період.

Відповідно до мети дипломної бакалаврської роботи були поставлені такі завдання:

- охарактеризувати сутність культурно-пізнавального туризму;
- визначити види природних, культурно-історичних та інших ресурсів, що застосовуються в культурно-пізнавальному туризмі;
- проаналізувати сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму в Київській області;
- здійснити характеристику туристично-рекреаційних ресурсів Київської області;
- проаналізувати ефективність використання туристично-рекреаційних ресурсів Полтавської області;
- визначити мови та чинники розвитку культурно-пізнавального туризму
- здійснити оцінку перспектив та напрями післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні.

Теоретичною і методичною основою послужили класичні і сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів в області вивчення питань туризму. Крім того, в роботі використовувалися матеріали законодавчих актів, пов'язані з особливостями механізму підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів регіону.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані про стан розвитку рекреаційно-курортного та туристичного господарства України та регіону, а також нормативні документи, що регламентують господарську

рекреаційно-курортну та туристичну діяльність в країні.

У процесі написання дипломної роботи використані наступні методи дослідження: структурно-логічний аналіз; історичний метод; порівняльний метод; візуальний метод.

Результати дипломної роботи полягають у розробці комплексу заходів для механізму підвищення ефективності використання культурно-пізнавальних туристичних ресурсів Київської області.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що запропоновані рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності функціонування туристичної сфери регіону.

Дипломна робота складається з таких структурних елементів: вступ, два розділи, висновки та пропозиції, список використаних інформаційних джерел та додатки. Обсяг роботи – 73 сторінки, включаючи 12 таблиць, 14 рисунків, додаток та 72 використаних джерела.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Сутність культурно-пізнавального туризму

Туризм – найкращий спосіб знайомства з іншою культурою. Збереження культурного надбання та його раціональне використання відіграють важливу роль у залученні туристських потоків та популярності певного туристського напрямку. Поєднання відпочинку із пізнанням життя, історії й культури іншого народу – одне із завдань, що повною мірою здатний вирішувати туризм.

Термін «туризм» походить від латинського слова «*torpus*» («рух по колу», «вертити», «обертати»). У широкому розумінні воно означає пересування з одночасною зміною побуту людей. Найбільш деталізоване пояснення терміну «туризм» у французькій мові: *tour* означає подорож з поверненням назад до місця виїзду. У другій половині XIX ст. це слово увійшло в мови багатьох народів світу. Одне з перших визначень туризму запропонував австрійський економіст Герман фон Шуллерд ще у 1910 р. Він зазначав: «Туризм – загальна сума дій, в основному економічно сутності, що мають безпосереднє відношення до в'їзду, проживання та пересування іноземців всередині і за межами певної держави, міста чи регіону» [2].

Одне з перших та найбільш точних визначень туризму було сформульоване професорами Бернського університету Хунзикером та Крапфом у 1942 р. і пізніше, прийняте Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму. Ці науковці визначили туризм як ряд явищ та взаємовідношень, які виникають в результаті подорожування людей до тих пір, поки це не призводить до постійного перебування і отримання будь-якої вигоди [1].

Туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії, позначаються і на розвитку туризму в країні.

Можна класифікувати види туризму за різними характеристиками. На думку В. Ф. Кифяк, всі види туризму на одній основі (мета поїздки) тісно переплетені, і їх розділення в чистому вигляді майже завжди неможливе. Наприклад, діловий туризм може поєднуватися з екскурсійним або спортивним, етнічний – з релігійним, екскурсійний – з відпочинком тощо [2].

Кузик С. стверджує, що тривалість подорожі, як ознака виокремлення форм туризму, залежить від часу, який туристи витрачають для мандрівки або відпочинку у місці зосередження. Наприклад, подорож з туристичною метою і середньою тривалістю два–чотири дні, або три нічліги, називають короткотривалим туризмом; довготривалий туризм пов'язаний з мандрівками, що передбачають 4–7, 8–28, 29–91, 92–364 нічліги і можливі під час відпустки, творчого відрядження чи з іншою діловою або особистою метою. Форми туризму залежно від віку подорожніх поділяють на дитячий (де беруть участь діти шкільного віку, які переважно подорожують з родичами або особами, які їх супроводжують); молодіжний (туристи віком 16–24 років) і дорослий (туристи всіх інших вікових груп) [3].

Старовойтенко О. А. пропонує п'ятирівневу класифікацію видів туризму, у якій види туризму впорядковують, спираючись, в основному, на потреби людини. Інші чинники, що впливають на вибір виду туризму у цій класифікації, не враховано [4].

Планування і регулювання туристичної діяльності за таким принципом ускладнюється. На думку О. О. Колесник, види туризму різноманітні і залежать від низки чинників: наявності й тривалості вільного часу; віку, статі, стану здоров'я, рівня духовного розвитку, особистих смаків людей і їхнього матеріального добробуту; розмаїтості природних умов і сезонності; наявності певних засобів пересування. Практично до всіх видів туризму за визначеними класифікаційними ознаками можна додати комбінований туризм, що передбачає поєднання того чи іншого відпочинку залежно від ознаки класифікації [5].

Своє бачення класифікації видів туризму надає М. І. Колосінська, в роботах якої подана класифікація, що дозволяє структурувати попит на

туристичні та формувати адекватну пропозицію, формуючи та розвиваючи відповідні об'єкти інфраструктури. Пошук повинен проходити у напрямі побудови таких типологічних структур, які б використовувалися для розв'язання конкретних задань у залежності від цілі, яка була закладена в основу побудови класифікації [6].

У працях В. Ковешнікова, О. Ліфіренко, Н. Стукальської основними й найбільш популярними видами туризму є: культурний або екскурсійний туризм; рекреаційний і лікувально-оздоровчий туризм; релігійний туризм [7].

На нашу думку, культурно-пізнавальний туризм – це подорожі людей своєю країною або закордоном з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, місцевими традиціями, звичаями, стилем життя тощо. Основну роль в таких програмах відіграють екскурсійно-пізнавальні і культурні заходи, спрямовані на задоволення цікавості туристів. Саме цей вид туризму є найпопулярнішим, його із легкістю можна поєднувати із іншими видами.

Пізнавальний туризм заснований на цікавості до різноманітності кожної території, включаючи багато численні пам'ятки історії, архітектури, літератури, археології, а також історичні міста і поселення з включенням до програми перебування туристів та участь у святах, фестивалях, знайомства з живописом, балетом, оперою, по місцях дії відомих літературних творів, по місцях життя відомих людей [8].

Одним із ключових факторів розвитку даного виду туризму виступає наявність специфічних передумов, тобто культурно-пізнавальних ресурсів, у межах певної території. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних послуг та оптимізують рекреаційну діяльність у цілому. До них прийнято зараховувати лише ті об'єкти культури й історії, що були оцінені та досліджені науковцями і надалі можуть використовуватися для реалізації рекреаційних потреб туристів.

Особливістю даного виду туризму є достатньо прагматичний підхід до регіональних культурних цінностей, вони вписуються в контекст, так званого, культурного надбання чи культурної спадщини. Більшість вчених вважає, що

багатство культурної спадщини може і має використовуватися шляхом створення доданої вартості культурними цінностями. Туризм може стати в цьому ефективним засобом, враховувати різницю між туристичною діяльністю, яка є економічною чи комерційною та культурною, до якої належить пам'яткоохоронна, музейна діяльність тощо [10,11].

Пам'ятка, яка не використовується, поступово руйнується та втрачає своє значення. Залучення ж пам'яток в туристичну діяльність включає пам'ятку в сферу людської культури як своєрідний винятковий прояв людської діяльності, який необхідно зберегти для майбутніх поколінь. Прихований в історико-культурній спадщині економічний потенціал може й навіть повинен бути використаний у сучасній економічній системі, так як залучення пам'яток історії та культури до туристичної галузі дозволяє отримати певні кошти для їх утримання, реставрації або ремонту. Специфіка формування продуктів культурної спадщини полягає також у тому, що пріоритетними у цьому процесі стають потреби споживача (власника або користувача). Це відрізняє культурну спадщину від інших продуктів на ринку, де відправною точкою є аналіз потреб споживачів.

Туризм на сьогодні є одним з перспективних напрямів економічного та культурного розвитку регіонів та цілої країни. Стрімкий розвиток цифрових технологій створює передумови до змін у всіх сферах народного господарства і туристична галузь не є винятком. Процеси діджиталізації спонукають використовувати інноваційний підхід в сфері туризму, який буде направлений на покращення сфери обслуговування, удосконалення професійних навичок у галузі, подолання її сезонності, диверсифікацію туристичного продукту [12].

Місією культурно-пізнавального туризму є зближення народів, виховання поваги, терпимості, вивчення надбань народів та ознайомлення із звичаями та традиціями, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму. Атрактивність культурних комплексів визначається їх художньою та історичною цінністю, модою та доступністю стосовно місць попиту.

Суспільне та економічне значення туризму зростає впродовж усієї історії

людства. Його роль для різних країн світу на сьогодні полягає у безпосередньому впливі на економіку, добробут населення, розвиток міжнародного співробітництва в галузі туризму тощо.

Таблиця 1.1.1

Підходи до обґрунтування суспільного та економічного значення туризму [1]

Значення туризму	
Суспільне	Економічне
надає можливість людині краще пізнавати оточуючий світ	збільшує доходи місцевих бюджетів
впливає на ціннісні орієнтації людини відносно відпочинку, що, в свою чергу, впливає на формування світогляду людини	створює нові робочі місця
виявляє рівень культури та добробуту суспільства	розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг
сприяє створенню оптимальної стратегії і тактики мирного співіснування націй в гуманному співтоваристві на екологічно чистій планеті.	розвиває соціальну та виробничу інфраструктуру у місцях туристичної дестинації
	активізує діяльність народних промислів і розвиток культури та сприяє їм
	забезпечує зростання рівня життя місцевого населення
	збільшує валютні надходження країни

Вплив туризму на економічний розвиток держав проявляється у зростанні ділової активності населення та розширенні виробництва туристичних послуг і товарів, що сприяє зростанню попиту на внутрішньому та іноземному ринку.

З економічної точки зору привабливість туризму як галузі, що надає послуги, полягає у більш швидкій окупності вкладених коштів та отриманні доходу у національній чи вільно конвертованій валюті. У багатьох країнах туризм є однією з провідних галузей економіки та розвивається швидкими

темпами й не потребує значних капіталовкладень.

Щоб дана галузь приносила стабільний дохід, потрібно постійно моніторити світові тенденції туризму, аналізувати бажання і можливості населення тощо. Для досягнення цієї мети у науковій літературі виділяють чотири основні моделі державного регулювання туризму.

Особливість першої моделі полягає у відсутності центральної державної інституції, яка б відповідала за функціонування та розвиток туризму в країні. У цій моделі питання розвитку туризму вирішують на місцях, спираючись на «класичний» принцип ринкової економіки, – її «саморегуляції». Зокрема, така модель (американська) характерна для США, де в 1997 році було ліквідовано державну структуру U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA), яка здійснювала регулювання туризму.

Зрозуміло, що така державна політика щодо розвитку туризму притаманна країнам із розвиненою ринковою економікою, де переважають приватні підприємства, створено туристичну інфраструктуру та високоякісну систему безпеки туристів, діють високі стандарти надання фінансових, культурних і соціальних послуг.

Друга модель передбачає державне регулювання туризму сильним, авторитетним та по суті окремим – центральним органом виконавчої влади на рівні міністерства (управління, адміністрації). Для реалізації цієї моделі необхідні певні умови: великі державні фінансові вкладання в туристичну індустрію, рекламно-маркетингову діяльність, а також потужне державне інвестування в інфраструктуру.

Ця модель притаманна державам трьох типів економічного розвитку, а саме країнам, що розвиваються та країнам з перехідною економікою – для них туризм є дуже важливим джерелом наповнення національного бюджету. Також централізовану модель державного регулювання туризму застосовують країни з розвиненою економікою, де туризм – це явище історичного і культурного надбання народу та є одним із головних виразників іміджу країни. Зокрема, така модель державного регулювання туристичної галузі запроваджена у Мексиці,

Єгипті, Ізраїлі, Болгарії, Греції та ін.

Третя модель державного регулювання туризму передбачає регулювання туризму на рівні багатогалузевого (багатопрофільного) міністерства, у якому функціонує спеціальний структурний підрозділ. Він безпосередньо відповідає за регулювання розвитку туризму в країні (департамент, служба, агентство тощо) і має два основні напрями діяльності: пов'язаний із глобальними питаннями державного регулювання туризму (зокрема, розроблення нормативно-правової бази, координація діяльності регіонів, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, опрацювання статистичної інформації); стосується маркетингової діяльності (в тому числі управління туристичними представництвами за кордоном).

Дану модель державного регулювання туризму науковці часто називають європейською, адже вона поширена в розвинених країнах Європи (Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Бельгія, Австрія, Португалія тощо).

Четверта модель державного регулювання туризму передбачає створення комбінованого міністерства, яке поряд з регулюванням туризму опікується питаннями галузей економіки та соціальної сфери держави, котрі є суміжними з туристичною діяльністю (наприклад, культура, спорт тощо). Характерні ознаки четвертої моделі державного регулювання (змішаної) – визначення туризму пріоритетною галуззю для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною туристичними адміністраціями, що використовують у Туреччині, Малайзії, Індії, Таїланді та ін. [13].

Таким чином, проаналізувавши особливості впливу держави на розвиток туризму у світі, шляхом узагальнення можна визначити наступні основні моделі державного регулювання: регулювання (перша модель); централізоване регулювання (друга модель); розгалужене регулювання (третя модель); змішане регулювання (четверта модель).

Отже, культурно-пізнавальний туризм один із найпривабливіших видів відпочинку серед туристів, оскільки забезпечує їм не лише фізичне відновлення, але й дозволяє збагатитися духовно та розширити світогляд. В сучасних

складних соціально-економічних та посткоронавірусних умовах, коли постраждали усі туристичні напрямки й підприємства, а також були вжиті жорсткі безпрецедентні заходи щодо обмежень на подорожі при поширенні пандемії COVID-19 в світі розвиток усіх видів туризму призупинився, а в деяких країнах регресував. Культурно-пізнавальний туризм – це напрям, який можна віднести до одного з основних джерел фінансових надходжень до бюджету. Небезпідставно провідні країни світу вважають його пріоритетною галуззю національної економіки. Діджиталізація та глобалізація спонукають використовувати інноваційний підхід в сфері туризму, який направлений безпосередньо на вирішення основних проблем галузі, покращення сфери обслуговування, удосконалення професійних навичок у персоналу, подолання її сезонності та диверсифікацію туристичного продукту.

1.2 Ресурси культурно-пізнавального туризму

Ключовими ресурсами для організації й реалізації культурно-пізнавального туризму є сукупність матеріальних, нематеріальних та духовних культурно-історичних ресурсів території. Саме їхня наявність, унікальність та самобутність визначає історико-культурний потенціал регіону.

Мінімальний набір ресурсів для такого виду туризму може дати будь-яка місцевість, але для його масового розвитку потрібно певна концентрація матеріальних об'єктів культурної, серед яких можна виділити:

- 1) пам'ятки археології;
- 2) сакральну і цивільну архітектуру;
- 3) пам'ятки ландшафтної архітектури;
- 4) малі та великі історичні міста;
- 5) сільські поселення;
- 6) музеї, театри, виставкові зали та ін.;
- 7) об'єкти етнографії, народні промисли та ремесла, центри прикладного мистецтва;

8) технічні комплекси і споруди [1].

Детальна класифікація рекреаційних ресурсів пізнавального туризму наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація культурно-пізнавальних рекреаційних ресурсів [?]

Тип	Ресурси
Матеріальні	- різновиди пам'яток історії та культури (пам'ятники археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва) - музеї (включно із музеями-заповідниками, музеями-садибами)
Нематеріальні	- звичаї - традиції - обряди, - фольклор, - усна народна творчість
Духовні	- сукупність досягнень суспільства в освіті; - сукупність досягнень суспільства в науці; - сукупність досягнень суспільства в мистецтві; - сукупність досягнень суспільства в літературі; - сукупність досягнень суспільства в організації державного і суспільного життя, в праці і побуті

Серед культурно-пізнавальних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії та культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і на цій основі служать головним засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації.

Згідно з Законом України «Про охорону культурної спадщини» археологічними об'єктами культурної спадщини називають рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могили, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі

предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації [2].

Таблиця 1.1

Види пам'яток історії та культури [?]

Види пам'яток	Приклади
Пам'ятки містобудування і архітектури	- архітектурні ансамблі і комплекси - історичні центри, квартали, площі, вулиці - залишки стародавньої планування і забудови міст та інших населених пунктів - споруди цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного здобутку - твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва - приміські ландшафти
Документальні пам'ятки	- акти органів державної влади і управління - письмові і графічні документи, - кіно-, фотодокументи та звукозаписи - стародавні та інші рукописи й архіви - записи фольклору і музики - рідкісні друковані видання
Пам'ятки мистецтва	-твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва.
Пам'ятки історії	-будівлі, споруди, пам'ятні місця і предмети пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком науки і техніки, культури і побуту народів, життям видатних людей

До культурно-історичних передумов туристичної галузі можна віднести й інші об'єкти, пов'язані з історією: оригінальні підприємства промисловості, сільського господарства, транспорту, театри, наукові та освітні установи, спортивні споруди, ботанічні сади, зоопарки, етнографічні та фольклорні пам'ятки, кустарні промисли, народні звичаї, святкові обряди і т.д.

Пам'ятки археології – матеріальні залишки людської діяльності, що

збереглися на поверхні землі, під землею або під водою і є об'єктом археологічних досліджень. Перш за все це речові джерела, що висвітлюють минуле людського суспільства, вони мають велике значення для вивчення найдавнішого дописемного періоду людства, адже постають єдиними історичними джерелами.

Пам'ятки монументального мистецтва – це важливі для історії країни місця. Вони тісно зв'язані з видатними постатями України. Це місця народження, праці, смерті видатних українських поетів, вчених, науковців, письменників тощо. До них належать монументи, будівлі, меморіали.

Музеї є культурно-освітніми та науково-дослідними закладами, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, долучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини. Основними напрямками музейної діяльності є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'яткоохоронна робота.

За своїм профілем музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, меморіальні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві.

На основі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культури та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Пам'ятки садово-паркового мистецтва та дендрологічні парки – це специфічні пам'ятки історії та природи. Їх можна описати як унікальний тандем природної та культурного надбання. Пам'ятками садово-паркового мистецтва є унікальні зразки паркового мистецтва, що використовуються в науці, для рекреації та оздоровлення [3].

За видами виділяють наступні пам'ятки садово-паркового мистецтва [4]:

– парки історичних садиб-приватних та громадських (XVIII – поч. XX ст.);

- міські парки (XIX – поч. XX ст.);
- міські та сільські парки, (в 20–30-х роках XX ст.);
- міські та сільські парки, (XX ст. на місці старих міських кладовищ, знесеної забудови або природних лісових масивів).

Важливою характеристикою культурного комплексу є стабільність його відповідності ціннісним критеріям, сформованим у населення. Цей фактор пов'язаний із тривалістю інтересу туристів до конкретного культурного об'єкта. Зберігається стабільність інтересу туристів до таких об'єктів світової культурної спадщини, як єгипетські піраміди, антична архітектура та ін. Тому одним з основних завдань організаторів туризму є не лише створення культурного комплексу для туризму, але й збереження його на досить тривалий історичний період.

Актуальність використання туристичних ресурсів обумовлена його багатогранністю та суспільною значущістю. У світі є велика кількість історичних та культурних цінностей, унікальних рекреаційних ресурсів. Туризм визнано одним з пріоритетних напрямків національної культури й економіки. І це повністю погоджується зі світовими тенденціями, які свідчать, що туристська сфера буде індустрією XXI ст. Природно-кліматичні та історичні умови створили потужну ресурсну базу для розвитку туристсько-рекреаційної індустрії, та розбудови відповідної інфраструктури. Основними факторами привабливості рекреаційно-туристських ресурсів є природа, клімат, мистецтво, історія, харчування, архітектура, релігія [5].

Інтеграція окремих пам'яток культурної спадщини в туристичну мережу стимулює затвердженню окремих програм реставрації, відкриття нових музеїв, ресторанів з традиційною кухнею, обладнання місцевими жителями гостьових кімнат для туристів. Для європейських країн є характерним рекламування власної культурної спадщини по телебаченню і радіо, стимулювання зацікавленості, проведення маркетингових досліджень різних цільових груп, використання новітніх технологій, зокрема надання можливості віртуального знайомства з пам'ятками культури. Безумовно важлива регулярна оцінка

культурних комплексів для туристських цілей. Вона може проводитися двома основними методами:

- 1) ранжирування культурних комплексів за їх місцем у світовій та вітчизняній культурі;
- 2) необхідним і достатнім часом для огляду визначних пам'яток, що дозволяє порівнювати різні території за перспективністю історико-культурного потенціалу для туризму.

Ці методи багато в чому суб'єктивні: культурні комплекси, що високо оцінюються фахівцями, не завжди викликають адекватну реакцію у туристів. Уявлення про цінності культурних комплексів залежить від національних особливостей туристів. У більшості випадків інтерес до об'єктів культури визначається популярністю [5].

Останнім часом активно відбувається дослідження науковців з переосмислення феномена культурного надбання в суспільстві. В основу досліджень покладено гіпотезу про посилення ролі культурного надбання як одного з найважливіших середовище утворювальних факторів, що відображається політиці в сфері культури на державному та регіональному рівні. Пріоритетними регіонами діяльності органів охорони спадщини та суб'єктів, пов'язаних із використанням спадщини, стають державні, регіональні та місцеві комплексні програми управління культурною й природною спадщиною, які розкривають можливості включення туристичних ресурсів в сучасні системи управління культурними та соціально-економічними процесами.

Основною ціллю науково-дослідних програм слід вважати розробку аналіз стану збереження, дослідження в галузі реставрації, консервації, систематизації, класифікації, та їхньої реконструкції. До науково-дослідних програм також відносять програми з практики та світового досвіду збереження пам'яток.

Важливе стратегічне завдання сьогодення полягає у вивченні та розробленні пріоритетних проблем розвитку культурного надбання з подальшим включенням їх до відповідних цільових програм різного рівня, програм соціально-економічного розвитку країни в цілому, її окремих регіонів та

поселень [6].

Однією з найсерйозніших проблем, які на сьогодні існують у цій сфері, є збереження пам'яток минувшини. Як відомо, значну частину об'єктів історико-культурної спадщини України було втрачено внаслідок тривалих і жорстоких війн, цілеспрямованого знищення в роки тоталітарного режиму. Разом з тим, попри міжнародні зобов'язання, взяті на себе офіційним Києвом, та положення Ст. 54 Конституції України, згідно якої держава має забезпечувати збереження об'єктів, що становлять культурну цінність, Україна і в наш час продовжує щорічно втрачати сотні пам'яток. Так, нині історичне середовище багатьох міст перебуває в кризовому стані, історично цінна забудова, включаючи пам'ятки архітектури, руйнується та безповоротно втрачається, практично безкарно знищуються об'єкти нерухомої культурної та археологічної спадщини, проводиться дисгармонійна забудова в історичних ареалах населених місць, спотворюється їх традиційне середовище, умови життєдіяльності в історичних центрах поселень знаходяться на неприпустимо низькому рівні, соціально-демографічний склад населення стрімко погіршується. Спостерігається також різке падіння обсягу реставраційних робіт та зменшення кількості історичних поселень, де проводилася б реставрація пам'яток [7].

Розвинені держави щорічно направляють значну частину коштів державного бюджету на фінансування освіти, науки, проектно-конструкторських досліджень, на підтримку державних установ культури (музеїв, театрів, архівів, бібліотек, сховищ, консерваторій, концертних залів), охорону і реставрацію пам'яток культури.

Завдяки активній правотворчій діяльності таких міжнародних організацій культурного сегменту як ЮНЕСКО та ІКОМОС, відбулося становлення міжнародного права охорони культурної спадщини людства. Визначним для сфери охорони культурної спадщини став 1972 рік. На XVII сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО була ухвалена Конвенція «Про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини». У 1975 році Конвенцію ратифікувала 21 держава, за 40 років її існування до них приєдналися близько 170 держав. За

кількістю держав-учасниць Конвенція про охорону всесвітньої спадщини серед інших міжнародних програм ЮНЕСКО найбільш представницька. Досвід показав, що система державно-приватного партнерства в галузі збереження культурної спадщини на умовах концесії дає позитивний результат [8].

Питання стосовно охорони туристичного середовища вирішуються із застосуванням заходів з нормативно-правового регулювання, та заходів щодо збереження архітектурно-планувальної структури. На основі аналізу заходів щодо збереження об'єктів історико-культурної спадщини історичних міст Європи прослідковуються чіткі дії щодо нормативно-правового регулювання та заходів, безпосередньо направлених на збереження історичного міського середовища.

У практиці більшості європейських країн діють як правові так і практичні архітектурно-планувальні основи збереження історичної частини міста. Правове регулювання діє як на державному, так і місцевому рівнях, що дає змогу створювати додаткові фонди і виділяти кошти для проведення заходів щодо збереження (реконструкція, реставрація, відновлення, консервація) як самих архітектурних будівель, так і прилеглих до них територій, як об'єктів, що впливають на відтворення і підтримку історичного духу місцевості [9].

Отже, через постійне руйнування і нищення культурних туристичних об'єктів унаслідок економічних факторів доцільно розробити системні заходи та програми, розраховані на тривалий час та майбутнє. Вони вимагають значних фінансів та виділення коштів, а також участі кваліфікованих фахівців та науковців. Історико-культурне й природне багатство країни надає їй реальні можливості для економічного й соціального піднесення. Використання нових технологій, зокрема діджиталізації, вже декілька років є головним трендом та чинником зростання туристичного бізнесу. Необхідність збереження нематеріальної культурної спадщини як структуруючої основи національної культури та культурної ідентичності народу є однією з актуальних проблем сучасної цивілізації.

Таким чином, культурна спадщина є однією із надзвичайно важливих складових історичної пам'яті будь-якої нації. У цивілізованих країнах збереженню пам'яток приділяється велика увага. У кризовому стані перебуває історичне середовище більшості міст світу, історично цінна забудова, включаючи пам'ятки архітектури, руйнується та безповоротно втрачається, умови життєдіяльності в історичних центрах поселень знаходяться на неприпустимо низькому рівні, в результаті соціально-демографічний склад населення погіршується.

1.3 Умови та чинники розвитку культурно-пізнавального туризму

Туризм в міжнародній економіці відіграє важливу роль та виступає каталізатором соціально-економічного розвитку, відноситься до найбільш експортних та прибуткових видів діяльності, але як показує досвід, є однією із найвразливіших галузей економіки.

Сьогодні розвиток туризму став певним механізмом, який дозволяє розширювати світогляд, знайомитися з історією і культурою інших держав, дає можливість досліджувати та відкривати таємниці старих цивілізацій поза межами своєї країни. Цьому сприяв стрімкий розвиток різних галузей, що розвивалися в тандемі із туризмом і стали рушійною силою розвитку економіки країни. Передумовами розвитку туристичної галузі можуть бути наявні природні, кліматичні або інші умови якщо інші ресурси вичерпані або взагалі відсутні.

Культурно-пізнавальний туризм розглядається як певний вид діяльності пов'язаний з тимчасовим переміщенням громадян за межі своєї країни проживання на період від одного дня до одного року, ціллю якого є огляд пам'яток, а головною особливістю - насиченість поїздки екскурсійною програмою.

Для розвитку екскурсійно-туристичної діяльності, особливо історико-культурної спрямованості, головним чинником є вивчення культурної спадщини того або іншого регіону.

Спочатку під культурною спадщиною розумілася сукупність тільки нерухомих пам'ятників історії, культури й природи, що мають особливу цінність для світу, країни, регіону. Відповідно до прийнятої в Парижі в листопаді 1972 р. на XVII сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки й культури Конвенції про охорону Всесвітньої культурної й природної спадщини, під культурною спадщиною розуміються пам'ятники, ансамблі, визначні місця (здобутки людини або спільні витвори людини та природи), а також зони, що включають археологічні визначні місця та представляють видатну універсальну цінність із погляду історії, естетики, етнології або антропології.

У Хартії ООН “У підтримку культури”, прийнятій в Салоніках у червні 1997 р., спадщина визначається як вся сукупність природних і культурних елементів, матеріальних і нематеріальних. Крім музеїв, до культурної спадщини відносять також активну частину життєдіяльності етносу (стародавні технології, спеціальні способи діяльності, традиції). Із цього погляду спадщина являє собою відображення історичного досвіду взаємодії людини та природи.

Тож історико-культурні території необхідно не тільки зберігати, але й правильно використовувати — наприклад, як туристично-екскурсійні та рекреаційні структури, що може не тільки бути джерелом хоча б часткового припливу коштів для реставрації та охорони пам'ятників, але й дати поштовх для подальшого розвитку регіону.

Туризм виступає невід’ємною складовою та важливим компонентом світової економіки, дає можливість задовольнити макро-та мікроекономічні інтереси, які досить складно поєднати. Завдяки збільшенню та розширенню туристичних потоків між країнами відбувається розвиток економічних, політичних і соціальних відносин. На макрорівні туристичні ринки поділяються на національні та міжнародні. Типи національних туристичних ринків із прикладами країн наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Типи національних туристичних ринків [складено автором на основі 1]

Тип	Характеристика	Країни
Високоінтенсивний	характерні для високого рівня економічного розвитку країн з переважанням міжнародного туристичного потоку; як правило, такі держави є постачальниками туристів	США, Німеччина, Великобританія, скандинавські країни, Італія, Австрія, Ізраїль
Стабілізовані ринки	притаманні економікам з середнім рівнем достатку, які в основному приймають туристів	Іспанія, Греція, Туреччина, Кіпр
	новим промислово розвиненим країнам	Мексика, Аргентина, Чилі, Гонконг, Таїланд, Малайзія
	країнам з перехідною економікою, які переважно приймають туристів	Польща, Угорщина, Чехія, Хорватія, Словаччина, Словенія
Реформовані ринки	функціонують у країнах з трансформаційною економікою, які в основному приймають туристів	Болгарія, Румунія
	країнах, які переважно постачають туристів	Україна, Казахстан
	централізованих економіках з елементами ринку	Китай
Акумуляуючі ринки	є типовими для країн, що розвиваються, з опосередкованими	Індія, Єгипет, Туніс, Танзанія, Барбадос

	можливостями економічного розвитку	
	країн з плановою економікою	Куба
	найменш розвинених країн, які майже не беруть участь у міжнародному туристичному обміні	більшість Центральної Африки

Основні фактори, що впливають на розвиток туристичного ринку, можна поділити на два блоки – статичні і динамічні (Табл.2).

Статичні фактори є незмінюваними у часі (природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні фактори тощо). Людина лише пристосовує такі чинники до власних туристичних потреб.

Таблиця 2

Динамічні фактори [складено автором на основі 1]

Тип	Сутність
Демографічні	збільшення в багатьох країнах середньої тривалості життя призводить до того, що все більше людей мають вільний час і засоби, що дозволяють їм здійснювати закордонні подорожі
Соціальні	зростання добробуту населення розвинутих країн, що активно приймають участь у туристичному обміні, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня, збільшення числа працюючих жінок і збільшення доходу на кожну родину (домогосподарство), зростання частки самотніх людей, тенденція до більш пізнього шлюбу і створення родини, надзвичайно швидке зростання числа бездітних пар у складі населення, зменшення імміграційних обмежень, більш ранній вихід на пенсію).
Економічні	полягають у зміні структури споживання товарів і послуг у напрямку збільшення в споживчому кошику частки різних послуг, у тому числі й туристичних

Культурні	зростання культурного рівня населення багатьох країн і в зв'язку з цим прагнення людей до ознайомлення із закордонними культурними цінностями
-----------	---

Туристична індустрія включає різні взаємопов'язані між собою види діяльності, тому про стан культурно-пізнавального туризму свідчить розвиток туристичної інфраструктури, найбільш важливими складовими якої є транспортна система. Розвинута транспортна інфраструктура дозволяє збільшувати кількість перевезень, покращувати їх якість.

Безпека туристів та розвинута система охорони здоров'я є однією із визначальних умов зростання міжнародних туристичних потоків і вимагає посилення ролі держави у правовому забезпеченні сфери туризму.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє прискорювати та розширювати можливості доступу споживачів до інформації через програмні забезпечення, встановлені додатки і дозволяє підвищити рівень комунікації між виробниками та споживачами туристичних послуг.

Важливим чинником розвитку туризму є науково-технічний прогрес, адже він зумовлює швидкий розвиток матеріально-технічної бази туристської індустрії, що створює необхідні умови для масового туризму. Науково-технічний прогрес дає можливість розвивати та вдосконалювати матеріально-технічну базу індустрії не лише культурно-пізнавального, а й туризму загалом.

Зростання ролі культурно-пізнавального туризму у соціокультурних процесах призвело до переосмислення концепції культури, удосконалення національних музейних мереж з метою активізації їх соціального впливу, розширення міжнародної співпраці в культурній сфері. Цими обставинами зумовлено важливість вивчення і узагальнення історичного досвіду культури й історії, накопиченою як світовою спільнотою, так і окремими країнами, необхідність перегляду і подальшого розвитку теоретичних положень з огляду на нову культурно-історичну ситуацію.

Важливою умовою розвитку цього виду туризму є політичне і правове середовище, що передбачає наявність певної правової основи, відповідність

системі регулювання міжнародного та внутрішнього туризму з урахуванням наявних міжнародних норм, сприяння спрощенню візових, митних, прикордонних формальностей; забезпечення належних конкурентних умов. Необхідність підвищеної уваги з боку держави та місцевих органів державної влади до контролю за використанням природних ресурсів, збереження природних об'єктів національної та всесвітньої культурної спадщини підвищує привабливість країни для іноземних туристів.

Важливим чинником зростання туристичних потоків є відкритість кордонів. Доступність до ринків, належна ефективність митного адміністрування, адміністративна прозорість кордонів, розвинута інфраструктура цивільної авіації та наземного транспорту, доступність і якість транспортних послуг, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, політико-правове забезпечення пересування, рівень охорони і безпеки характеризують високий рівень відкритості країни для розвитку туризму [2].

Інвестиції є одним з найважливіших чинників розвитку туристичної галузі, оскільки від їх обсягу і структури залежать: динаміка розвитку галузі на довгострокову перспективу; фінансово-економічні показники роботи галузі в майбутньому; якісні характеристики туристичних об'єктів і підприємств у перспективі; пропускна спроможність, виробнича потужність і місткість туристичних об'єктів; структурна пропорційність розвитку галузі; загальна кон'юнктура туристичного попиту і пропозиції в територіальному розрізі (конкурентне середовище).

Інвестиції - найважливіший важіль управління розвитком туризму як у країні загалом, так і в конкретному регіоні. Їх необхідно аналізувати і прогнозувати, розробляючи заходи з формування матеріально-технологічної бази туризму, схеми розміщення і розвитку туристичних об'єктів, податкове прогнозування, при формуванні банків даних туристичних інвестиційних проєктів, проведенні заходів зі стандартизації, сертифікації турпродукту, ліцензування туристичної діяльності, при плануванні зайнятості і доходів населення, розвитку інфраструктури, наукових досліджень і дослідно-

конструкторських розробок [3].

Для залучення приватних, у тому числі іноземних, інвестицій у туристичну галузь дуже важливі: активність місцевої влади в сфері рекламно-інформаційної діяльності (висвітлення туристично-рекреаційного потенціалу регіону).

Постійне зростання кількості споживачів туристичних послуг в період становлення інформаційного суспільства, формування цифрової реальності змушує пристосовувати і вдосконалювати сервісне обслуговування, оновлювати послуги, підлаштовуватись під новітні тенденції.

За останні роки туристична індустрія, в період пандемії та довгих карантинних заходів, знаходиться як і більшість бізнесу в кризовому стані. Вона втратила велику кількість підприємств, які не змогли вижити на ринку, а ті підприємства, що залишились повинні пристосуватися до нових умов праці, з дотриманням карантинних вимог та новими потребами споживачів послуг. З огляду на це, в умовах сьогодення набувають актуальності новітні напрями туристичного бізнесу, які в сучасних умовах забезпечать весь комплекс послуг, з додатковим спектром сервісу та дотриманням умов безпечного відпочинку

Саме тому розвиток мультимедіа систем привело до створення і поширення такого явища, як «віртуальна подорож», де віртуальність стає реальністю, а реальність – віртуальністю. Віртуальна екскурсія – це технологія, яка допомагає туристу потрапити в інше середовище і переглядати різні об'єкти культурно-пізнавального туризму, залишаючись у своєму будинку. Використання віртуальної реальності дає можливість допомогти потенційним відвідувачам познайомитися з інфраструктурою міста, «прогулятися онлайн» природним заповідником чи ознайомитися із частиною виставки у музеї.

Так як багато музеїв оголошували про тимчасові закриття, цифровий світ запропонував спосіб досліджувати культуру вдома, що дає змогу підтримувати стан культурно-пізнавального й інших видів туризму. Зараз більшість світових музеїв мають власні віртуальні екскурсії, що допомагає туристу із будь-якої точки світу задовольняти потребу у туристично-рекреаційній діяльності.

За дослідженням ЮНЕСКО, найбільше постраждали ті напрямки сектору

культури, які передбачають більше фізичної включеності та соціальної взаємодії. Також зазначається, що через пандемію навесні 2020 року було зачинено 90% музеїв — об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [4].

Частині закладів культури вдалося адаптуватися й перейти в онлайн-формат. Переваги мали заклади, які вкладали ресурси у діджиталізацію до пандемії, а також мали матеріально-технічне забезпечення та підключення до Інтернету. А також заклади, які загалом мають більше ресурсів, зокрема розташовані у великих містах. Музеям, які мали можливості та ресурси, теж простіше було адаптувати свої активності до онлайн-формату. Наприклад, Музей Ханенків публікував відео з описами експонатів музею, Національний художній музей організовував віртуальні екскурсії.

Отже, наявність сприятливих факторів забезпечує лідерство окремих регіонів і країн у культурно-пізнавальному туризмі, але разом з тим, небажані фактори знижують привабливість галузі. Успішний розвиток неможливий без активного впливу держави на умови її функціонування. Для підтримки сталого стану культурно-пізнавального туризму слід враховувати ряд аспектів в економіці, технологіях, соціальному житті. Особливої актуальності набувають способи інтеграції історико-культурної спадщини в сферу індустрії у вигляді інноваційних продуктів і послуг, які, з одного боку, здатні задовольнити безліч різноманітних переваг сучасного туриста, а з іншого - створити умови для збереження і розвитку культурно-історичних ресурсів без залучення значних витрат. Пандемія посилила потребу в діджиталізації забезпечення культурних потреб, але частині закладів культури вдалося адаптуватися й перейти в онлайн-формат.

2. РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні

Туристичний потенціал Київської області налічує є майже 4,0 тис. об'єктів історико-культурної спадщини, з них: археологічних – 2067, історичних – 1571, монументального мистецтва – 166, архітектури та містобудування – 53, садово-паркового мистецтва – 15, науки і техніки – 89. Загальна кількість об'єктів культурної спадщини, занесених до переліку щойно виявлених становить 493 об'єкти [2].

На пам'ятки культурної спадщини укладено 709 охоронних договорів, оформлено 151 паспорт об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини [2]. Вісім міст Київщини мають статус історичного населеного місця, де зберігся історичний ареал з об'єктами культурної спадщини.

Київська область має потужні компоненти для здійснення рекреаційної діяльності для задоволення туристів в оздоровленні, пізнавальному туризмі. Поєднання природничих та історико-культурних компонентів – основна умова в задоволенні рекреаційних потреб туристів. У Дніпро на території області впадає ряд великих приток (річки Прип'ять, Десна, Тетерів, Ірпінь, Стугна, Рось та ін.), долини яких вносять привабливу мальовничість у ландшафтну розмаїтість Київщини.

Мережа музейних закладів області складається з 41 музею, з яких 2 заповідники і 6 музеїв обласного підпорядкування. Протягом січня-вересня 2021 року їх відвідали понад 46,8 тис. осіб, кількість предметів основного фонду зросла на 0,6 тис. од. і становить майже 400 тис. одиниць обліку, проведено 22,0 тис. екскурсій, організовано 194 виставки [2].

Серед найбільш відвідуваних обласних музейних закладів: Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (м. Переяслав-Хмельницький)

з музейним комплексом із 24 музеїв, обласний археологічний музей (с.Трипілля – трипільська культура), Яготинський історичний музей, що включає музей-садибу народної художниці К.Білокур, археологічний музей «Добранічівська стоянка», Білоцерківський краєзнавчий музей та ціла низка музеїв-садиб визначних особистостей – І.Козловського, М.Островського, К.Стеценка, І.В.Задорожного, Т.Шевченка, К.Паустовського, М.Вовчка, О.Корнійчука, А.Малишка та інших [2].

З метою популяризації туристичних можливостей Київської області, розроблено і впроваджуються тематичні туристичні маршрути: "Музейна скарбниця Київщини", "Козацькими шляхами Київщини", "Визначні місця Київського Поросся", "Трипільська культура на Київщині", "Місцями бойової слави Київщини", "Голодомор 1932-1933 рр. на Київщині", "Подорож у Київську Русь", "Старожитності Вишгородщини", "Мистецька Яготинщина", "Край Марусі Богуславки", "Київський укріпрайон", "Шевченко на Київщині". [3]

З метою розвитку туристичної інфраструктури столиці у місті щороку покращується туристична навігація. У 2019 році оновлено 123 об'єкти (вказівники, пілони), створено 14 нових та оновлено 20 функціонуючих зупинок туристично-екскурсійного транспорту [?].

Конкурентною перевагою Київської області є найбільший в Україні Міжнародний аеропорт «Бориспіль», що займає площу майже 1 тис. га, на якій розташовані чотири пасажирські термінали і поштово-вантажний комплекс, а також дві злітно-посадочні смуги довжиною 4 км і 3,5 км відповідно [?].

У столиці також є 2 туристичні інформаційні центри (ТІЦ) спілки Visit Ukraine, головні функції яких полягають в наданні безкоштовної довідкової інформації про Київ (історія, культура, об'єкти, заклади гостинності, події, транспорт тощо) та щодо культурних та розважальних заходів, які відбуваються у місті; розповсюдженні рекламно-інформаційної продукції про туристичний потенціал міста; просуванні туристичних можливостей Києва серед його відвідувачів.

Протягом останніх років продовжується активна робота щодо паспортизації об'єктів культурної спадщини. Підготовлено пропозиції Міністерству культури України щодо 7 об'єктів культурної спадщини Київської області, які розглядатимуться для включення в Програму «Велике будівництво» для реставрації вказаних об'єктів [?].

За останніх 5 років потік туристів в область зріс на 39,0 відсотків. Проте через повільні темпи введення в дію нових готелів та реконструкцію існуючих баз відпочинку і туристичних баз їх послугами не можуть скористатися майже 25 тис. туристів, насамперед що відвідують м. Чорнобиль та інші чорнобильські об'єкти.

Один з важливих показників для визначення стану розвитку туризму в регіонах України – це кількість суб'єктів туристичної діяльності. За допомогою цього показника можна визначити насиченість кожного регіону діючими туроператорами, турагентами тощо. Кількість суб'єктів туристичної діяльності у Київській області за 2019-2020 рр. загалом зменшилася, але за видами суб'єктів ситуація була не однозначною (рис. 2.1.1).

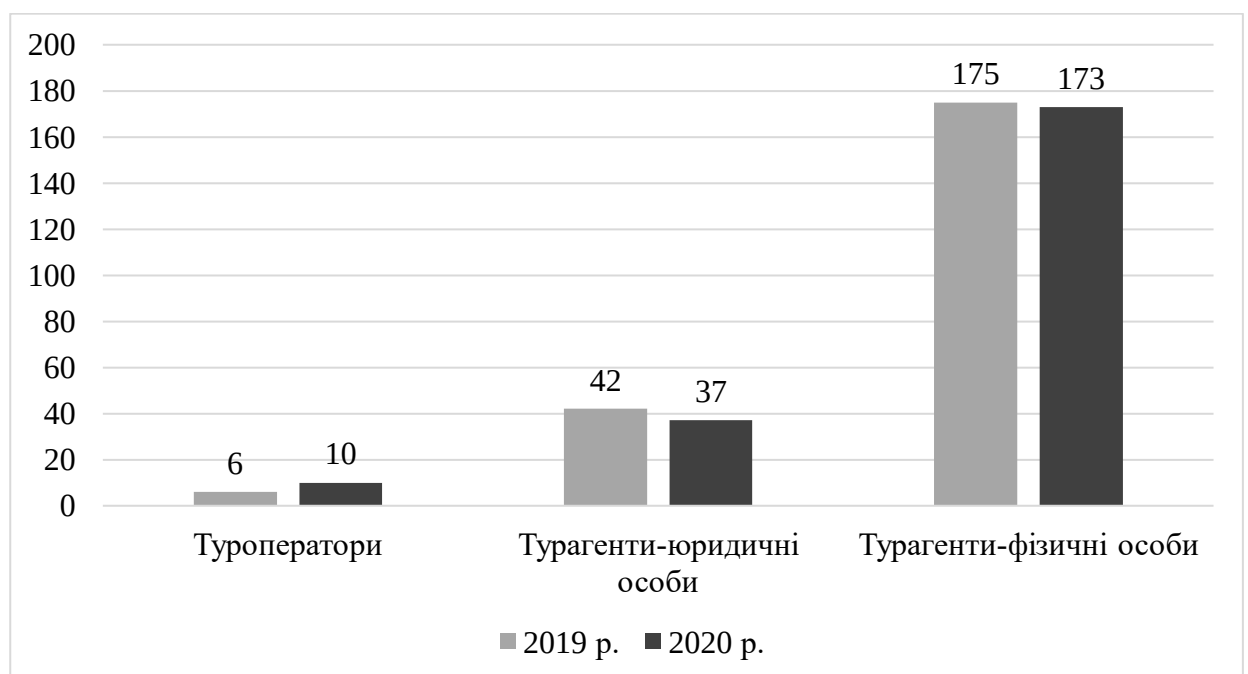

Рис. 2.1.1. – Кількість суб'єктів туристичної діяльності у Київській області за 2019-2020 рр. [складено автором за 4]

Зокрема, кількість туроператорів збільшилася, тоді як турагентів – зменшилася.

Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами в Київській області у 2015-2020 рр. переважно зростає (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами в Київській області у 2015-2020 рр. [складено автором за 12]

Роки	Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, усього	у тому числі:		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2015	11560	5	10207	1348
2016	25008	—	22569	2439
2017	36983	11	34811	2161
2018	66385	40	63025	3320
2019	86926	26	84374	2526
2020	47950	94	45151	2705

До 2019 року відбувалося збільшення кількості туристів, обслужованих туроператорами та турагентами в Київській області. Це зумовлено збільшенням кількості виїзних туристів, які займають переважну більшість в загальній кількості туристів. У 2020 році відбулося різке зменшення кількості туристів, що зумовлено виникненням та поширенням пандемії коронавірусу з кінця 2019 році та зумовлене цим обмеження міжнародного туризму.

Починаючи з другої половини 2020 року відбулася поступова адаптація сфери туризму до санітарно-епідеміологічних умов на міжнародному та національному рівнях. Внаслідок пожвавлення туристичної активності, у 2020 році у Київській області туроператорами та турагентами реалізовано туристам 7349 туристичних пакетів, в тому числі внутрішнім туристам для подорожі Україною 334 пакети, виїзним туристам для подорожі за кордон – 6836 пакетів, в'їзним (іноземним) туристам для подорожі Україною – 46 пакетів [4].

Але зі зрозумілих причин туристичний потік до столиці значно скоротився. Через російську агресію проти України кількість як внутрішніх, так й іноземних туристів, що відвідали Київську область зменшилася [5].

Різноманітна історична та культурна спадщина області є невід'ємною складовою культурного надбання, проте в умовах повномасштабної війни в

Україні все більш проблематичним стає розвиток сучасного туризму. Адже питання безпеки є базовим під час будь-якого виду відпочинку.

15 липня 2022 р. на засіданні Ради безпеки ООН у форматі «формула Ар-рія» (неформальна зустріч) «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України» директор Центру всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Лазар Ассомо, доповів, що серед культурних об'єктів Київщини підтверджено пошкодження або руйнування 26 об'єктів, 40% з них – культові споруди [6].

ЮНЕСКО постійно проводить попередню оцінку шкоди культурним і станом на 17 травня 2023 року в Київській області вже виявлено пошкодження 38 об'єктів культурної спадщини, серед них:

1. Вознесенська церква або церква Вознесіння Господнього (м. Київ);
2. Іванківський історико-краєзнавчий музей (сmt Іванків);
3. Свято-Георгіївська церква с. Заворичі;
4. Ірпінська біблійна семінарія;
5. Храм Петра і Павла м. Київ;
6. Меморіальний пам'ятник односельцям, полеглим у Другій світовій війні (Київська обл.);
7. Будинок культури м. Ірпінь;
8. Патріарший собор Воскресіння Христового УГКЦ м. Київ;
9. Церква Різдва Пресвятої Богородиці, с. Ясногородка збудована у 2008 році;
10. Пам'ятник загиблим воїнам Збройних Сил України у вигляді військового автомобіля БРДМ, встановленого на кам'яному постаменті у 2014-2021 роках;
11. Бюст Тараса Шевченка, встановлений у 1964 році на честь 150-річчя Кобзаря;
12. Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудованої у 1892 році;
13. Церква Святого Георгія Побідоносця м. Ірпінь;
14. Жіночий монастир на честь Ікони Божої Матері "Услишательниці" в с.

Фасова;

15. Свято-Троїцької церкви 1906-09 рр. м. Ірпінь;
 16. Братська могила воїнів і пам'ятник землякам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни м. Буча;
 17. Меморіал воїнам-«афганцям» у Бучі у вигляді бойової машини БРДМ-2;
 18. Андріївська церква м. Київ;
 19. Храм святого Андрія Первозванного м. Буча;
 20. Краєзнавчий музей Бородянщини;
 21. Центральна міська бібліотека м. Ірпінь;
 22. Палацу культури імені Т.Г. Шевченка у с. Бородянка;
 23. Пам'ятник Св. Архангелу Михаїлу у Бородянці (встановлений у 2015 році);
 24. Макарівська публічна бібліотека смт. Макарів, Бучанського району;
 25. Пам'ятник загиблим під час Другої світової війни робітникам Бучанського цегельного заводу;
 26. Церква Іоанна Предтечі Бучанський район;
 27. Церква Покрови Пресвятої Богородиці Бучанський район;
 28. Сільська бібліотека (філія No27) с. Підгайне;
 29. Сільський будинок культури с. Петрушки, Бучанський район;
 30. Музей Богдана та Варвари Ханенків м. Київ;
 31. Церква Вознесіння Господнього (Вознесенська церква) на Лук'янівці;
 32. Національний музей «Київська картинна галерея» м. Київ;
 33. Зал Царства Свідків Єгови в Горенці;
 34. Зал Царства Свідків Єгови у Великій Димерці;
 35. Національний палац мистецтв «Україна» м. Київ;
 36. Національний музей Тараса 1859 року м. Київ;
 37. Національного науково-природничого музею м. Київ;
 38. Археологічний музей університету імені Тараса Шевченка м. Київ [7].
- У 2022 році на туристичному порталі Київщини з'явився віртуальний музей

пам'яті війни. Завдяки технологіям віртуальної реальності можна пройти 3D-ескурсію по містах, які постраждали внаслідок окупації. За допомогою таких турів відвідувачі можуть потрапити у ту жахливу реальність міст Ірпінь, Буча, Гостомель й інші містечка й села Київської області, щоб побачити все власними очима.

Критична ситуація склалася й у туроператорів України. Згідно до листа ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин, кожен із туроператорів вирішив проблеми по-своєму. Наприклад, один із найбільших українських туроператорів Join UP! призупинив свою діяльність, а всі кошти, які були сплачені за тури, були заморожені.

Join UP! - Одна з найбільших туристичних компаній України із головним офісом у Києві. Компанія заявила, що після припинення дії воєнного стану в країні вона зможе відновити операційну діяльність, а коштами можна буде скористатися для замовлення нових турів [8].

Гіршими виявились справи в клієнтів туроператора TUI Ukraine - одного із найбільших туроператорів України. TUI Ukraine заснована в 2009 році на базі української компанії "Вояж Київ". У 2013 році до складу компанії TUI Ukraine увійшов один з найсильніших туроператорів України Turtess Travel, що забезпечило TUI лідерські позиції на українському ринку в якості найбільшого багатoproфільного туроператора.

У березні 2022 року туркомпанія TUI відключила сайт і припинила відповідати на запити користувачів в соціальних мережах, а також через інші засоби зв'язку без пояснень, що буде із сплаченими туристами коштами і передплаченими турами. Згодом корпоративні права компанії TUI були арештовані. Через таку ситуацію потерпіли туристи, співробітники туроператора, а також сотні агентів, багато з яких працювали з туроператором на умовах франшизи. Якщо туроператор не відновить своєї роботи, припинить існування їхній бізнес. Вважається, що в такій ситуації туристи зможуть отримати кошти лише через суди, які, як правило, затягуються на кілька років і малоімовірно [9].

Ситуація у країні остаточно змінила пріоритети більшості українців щодо вибору компаній, товарами і послугами яких користуватися – тепер вони намагаються уникати тих, хто має хоч якесь відношення до країни-окупанта. У зв'язках з агресором була також помічені туроператори TEZ Tour, Coral Travel, ANEX Tour [10].

Важливою для розвитку культурно-пізнавального туризму області є підтримка державних органів влади, зокрема у Програмі соціально-економічного та культурного розвитку Київської області на 2021 рік була передбачена та реалізована активізація екскурсійних заходів для залучення максимальної кількості учнівської і студентської молоді до екскурсій для ознайомлення з пам'ятками історико-культурної спадщини і архітектури, музеями Київщини, а також забезпечена презентація туристичного потенціалу Київщини на провідних міжнародних та загальнонаціональних туристичних виставкових та ярмаркових заходах. Подальший розвиток культурно-пізнавального туризму Київської області в значній мірі залежить від оновлення мережі туристичних маршрутів та створення мобільних додатків з детальною інформацією про туристичні локації області [11].

Підсумовуючи вищенаведену інформацію, важливими сьогодні є поширення і розкриття історико-культурної спадщини нашої держави, так як вона втілює досвід, цінності, надбання різних поколінь та відтворює багатовікову історію розвитку суспільства. У зв'язку з цим, є великий попит серед туристів на поїздки по визначним історичним місцям в Україні. Це сприяє діяльності туристичних компаній які поступово відновлюються. Перспективний розвиток туристично-рекреаційних систем Київщини обумовлений, перш за все, зростаючим попитом населення на рекреаційні послуги, який, внаслідок падіння життєвого рівня трудящих не може бути задоволений у видалених приморських районів. Рекреаційно-туристична галузь при порівняно невеликих затратах може дати великий прибуток, поповнити державний і місцевий бюджет, адже оборотність капіталу у цій галузі у 4 рази вища, ніж у середньому в інших галузях економіки. Варто зазначити, що навіть в умовах наявних обмежень туристи продовжують

відкривати для себе нову Україну. Отже, війна не скасовує, а навіть підсилює необхідність відпочивати та психологічно відновлюватися. Київська область має значні туристичні ресурси для задоволення потреб вітчизняних та іноземних туристів в оздоровленні, відпочинку й пізнаванні, історії та культури краю.

2.2. Ресурсне забезпечення культурно-пізнавального туризму в регіоні

Київська область налічує понад 56 міст та сіл, які мають туристичний потенціал та приваблюють до себе туристів. До переліку таких міст входять: Ірпінь, Біла Церква, Вишгород, Чорнобиль та інші.

В першу чергу, якщо говорити про Київщину, слід згадати, що вісім міст цієї області мають статус історичного населеного місця, де зберігся історичний ареал з об'єктами культурної спадщини (Табл.2.2.1)

Табл.2.2.1

Міста, які мають статус історично населеного місця [1]

№	Назва міста	Дата заснування або першої писемної згадки
1	Біла Церква	1031 рік
2	Богуслав	1195 рік
3	Васильків	988 рік
4	Вишгород	946 рік
5	Переяслав	907 рік
6	Смт Ржищів	XI-XII століття
7	Фастів	1390 рік
8	Яготин	1552 рік

Біла Церква — місто обласного значення, значний економічний, культурний та освітній центр Київщини. Роль, яку відіграла Біла Церква в історії України важко переоцінити. Фактично, жодне велике українське повстання не оминуло це місто. Тут збереглася майже сотня споруд, що офіційно вважаються пам'ятками архітектури. Серед них 15 є пам'ятками національного значення. Найвідоміші [2]:

1. Церква та монастир Святої Марії Магдалини - єдина культова

споруда, зведеною за межами історичного центру Білої Церкви. Вона була споруджена в 1843 році на кошти Владислава Ксаверійовича Браницького. В 1942 році, в період гітлерівської окупації, богослужіння було відновлено і відтоді тут постійно діючий православний храм. В 90-х роках ХХ століття поряд із церквою збудовано каплицю, а у 2001 році почали зводити великий жіночий монастир. Зараз монастир діє, але будівництво ще не завершено. Але зараз, на жаль, ця споруда не включена до реєстру пам'ятників архітектури та містобудування загальнодержавного значення. Можливо причиною є те, що в період коли складався реєстр, вона була діючим храмом.

2. Преображенський кафедральний собор має багате начиння. Однією з реліквій стала “Таємна вечеря”, вишита золотом на малиновому тлі датована ХVст. Також у соборі зберігалася багата колекція стародруків ХVІІ ст. В 1933 році собор перестав функціонувати. До Великої Вітчизняної війни в ньому знаходився Державний міський архів. В 1941 році склепіння собору було зруйноване прямим попаданням бомби. У повоєнні роки церковна служба відновилась і велась до 1961 року. В 1956 році Преображенський собор було занесено в список пам'яток архітектури, тоді ж розпочався ремонт споруди під час якого під штукатуркою поховали настінні розписи.

3. Невеличка Микільська церква, а тоніше вціліла південна частина найстарішої культової споруди, з тих що збереглися.

4. Торгові ряди (Гостинний двір, БРУМ) - єврейське місто з Торговим майданом. Саме тут розташована одна з найвідоміших пам'яток міста – Торгові ряди. Торгові ряди докорінно змінили економічне і торгове життя Білої Церкви, адже саме з ними було пов'язане проведення чи не найбільших ярмарків Київської губернії. Навколо них на орендованих графських землях євреї почали будувати великі цегляні та дерев'яні споруди: житлові будинки, крамниці, ремісницькі майстерні і навіть готелі.

5. Склади Браницьких, розташовані на Олександрійському бульварі (№62) поміж п'ятиповерхівок вулиці Вокзальної. Будівлю складів, з її портиками та колонами, можна назвати зразком марнотратства – зовсім незрозуміло, для

чого Браницьким були склади-палац. Великі стометрові склади, які й зараз виконують свою пряму функцію, є одним з найвидатніших зразків промислової архітектури України кінця XVIII – початку XIX століть. Але туристи бувають біля цієї споруди дуже рідко. Всьому виною багатоповерхові будинки, що стіною оточили будівлю й ховають її від “сторонніх” поглядів, а також “розмиті” координати споруди в нечисленних путівниках.

6. Городище літописного міста Юр’єва - староруське місто на Поросі, яке було засноване князем Ярославом Мудрим.

7. Парк «Олександрія» має цікаву історію та безліч визначних місць, які приваблюють туристів.

За 975 років свого існування Богуслав неодноразово переживав занепад і розквіти, був спалений і відроджений, був під гнітом Польщі і був повністю вільним від будь-яких податків, коли в 1620 році одержав Магдебурське право. Це місто зуміло зберегти свою історичну аутентичність – прогулюючись вулицями, туристи можуть побачити цікаві споруди, збудовані понад 300 років тому. Однією з них є будинок купця Покраса, датований ще 1887 р. На той час він був найімпозантнішим у місті, адже виділявся своїм незвичним декором, що зберігся і до нашого часу [3].

Кам’яниця – древня будівля Богуслава, яка зведена ще у 18 ст. Колись тут була облаштована релігійна школа для євреїв, зараз же всередині відкритий музей народних промислів.

Унікальний музей-садиба, присвячений Марко Вовчок, повністю відтворює побут тих часів, коли в будинку мешкала письменниця. Фонд представлений особистими речами, записами та іншими цікавими експонатами, які знайомлять з життям і творчістю цієї особистості [4].

Васильків – одне з найстаріших міст Київщини. Він був заснований князем Володимиром Святим в 991 році. У центральній частині міста є старовинні будинки, вік яких сягає 100 і більше років. Серед них вирізняється Адміністративна споруда темно-червоного кольору (збудована в 1817 році, вона

є зразком цивільної провінційної архітектури). Тут розміщувалось управління Чернігівського полку. Неподалік розташований меморіал воїнам, загиблим у роки Великої вітчизняної війни.

У невеликому селі Мар'янівці, Васильківського району, знаходиться Меморіальний музей-садиба співака І. С. Козловського. Експозиція музею відтворює інтер'єр домівки, у якій співак провів своє дитинство та згодом часто сюди приїздив [5].

Вишгород – давнє місто, яке вперше згадується у «Повісті минулих літ».

На головній площі Вишгорода височіє пам'ятник князям Борису і Глібу – святим, що поховані на цих землях. На їх честь у 1863 році була побудована церква, що й зараз є однією з пам'яток міста.

Щоб пізнати історію міста, слід завітати до Вишгородського історико-культурного заповідника, що складається з Історичного й Археологічного музеїв, та Музею гончарства. Фонди закладу складаються з величезної кількості старовинних і дійсно унікальних речей часів Київської Русі.

А щоб повністю погрузитися в автентичну атмосферу українського села XVIII століття, слід зайти до музею-хутору Савки, де є можливість в прямому сенсі доторкнутися до історії: попрацювати в кузні, опанувати ткацький верстат, нарубати дрова та спробувати традиційні страви, приготовані в печі.

У Вишгороді за результатами археологічних досліджень віднайдено майже 300 горнів часів Давньої Русі та інші споруди, що свідчать про процвітання давніх промислів — гончарства, ковальства [6].

Переяслав – одне із найдавніших міст на території України, яке вперше згадується у письмових джерелах у 907 р. Тут зосереджена велика кількість музеїв, які знайомлять з різноманітними сторонами життя і культури українців.

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – один із найбільших комплексів подібного профілю в країні. До фонду 25 музеїв входять різноманітні експонати, які в повній мірі відображають історію українського народу і знайомлять з побутом мешканців села. Цікавим є той факт, що всі експозиції розміщені в пам'ятках архітектури.

Земська управа розташована в історичному центрі Переяслава. Архітектурний стиль споруди – пізній класицизм. Будівля зберегла свою красу до наших часів і вражає колоритністю деталей.

Місто пов'язане з творчістю Тараса Шевченка, адже саме під час візиту до свого друга, лікаря Козачковського, який мешкав у Переяславі, він написав славнозвісний «Заповіт», поеми «Кавказ» і «Наймичка». Зараз у колишньому маєтку доктора відкритий музей, який знайомить з життям і творчістю Кобзаря, а також з історією краю. Біля будинку можна побачити дві акації, які були висаджені Козачковським і Шевченком [7].

У зруйнованому під час Німецько-радянської війни Ржищеві збереглося небагато історичних будівель. Найбільш значущою з них є Троїцька церква, пам'ятка архітектури національного значення. Такими ж важливими пам'ятками є численні археологічні знахідки Трипільської доби. У центрі міста організовано «Трипільський парк», встановлена ритуальна фігура біноклевидної форми, що стала також центральним елементом нового герба і головним символом Ржищева [8].

Інший об'єкт наукових досліджень — городище на Іван-горі часів Київської Русі, це залишки стародавнього міста, яке розташовувалося тут у XI–XIII століттях. Перші розкопки тут проводилися експедиціями Інституту археології АН УРСР у 1960-х і 1980-х роках. На жаль, значна частина цього історичного місця обвалилася в Дніпро в середині XIX століття, донині продовжує руйнуватися.

Як важливий культурно-історичний центр місто віднесено до визначних місць країни, нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради України [9].

Історія Фастівщини бере початок із населення краю первісними людьми, які жили на Фастівщині 20-25 тис. років тому, в епоху палеоліту. Свідками тих часів є пам'ятки археології: городища та кургани скіфської доби, поселення римського періоду, давньоруські поселення. Історичний шлях міста тісно пов'язаний з долею Києва.

З нагоди 10-ї річниці святкування Незалежності України в місті споруджено музейний комплекс, який відтворює події далекого 1918 року, коли на станції Фастів було підписано передвступний Акт Злуки. Також до відомих історичних об'єктів можна віднести Дерев'яну Покровську церкву (1779–1781) і Католицький костел (початок XX ст.) [10].

Щодо міста Яготин, назва якого пройшла певну трансформацію від “Єготиун” чи “Єготин”, “Яготино”, археологічні знахідки на його території підтверджують перебування тут людей в період кам'яного віку або палеоліту (Добраничівська стоянка), а також в епоху міді-бронзи.

Музей етнографії в Яготині являє собою справжній осередок народознавства. Розташований він у центрі міста, в одній із небагатьох архітектурних пам'яток – колишній земській школі, зведеній наприкінці 19 століття [11].

Унікальним явищем для Яготина є картинна галерея, яка діє в місті уже кілька десятиліть. Розміщена вона на території садиби Рєпніних, у двоповерховій кам'яниці, котра є частиною колишнього палацу. Дорога до галереї веде через старий парк. Тут свого часу бувало чимало видатних особистостей, кожна з яких зробила свій внесок у культуру рідного краю. Та найвідомішою постаттю, з якою безпосередньо пов'язані ці місця, безперечно, є Тарас Шевченко. Яготинська картинна галерея є підрозділом місцевого історичного музею і одним з найкращих районних закладів культури такого типу в Україні [12].

Крім того, до ресурсів культурно-пізнавального туризму беззаперечно відносять й народну архітектуру, адже це галузь культури народу, яка твориться не індивідуальним талантом професіонального архітектора згідно усталених стилістичних напрямків, а народними майстрами згідно традиційних світоглядних уявлень. Вони передаються від покоління до покоління у вигляді засобів творення споруд, функціонально необхідних для життєдіяльності. Штучно створений людиною мікросвіт цих споруд (на противагу зовнішньому природному макросвіту) формувався з урахуванням гармонійного поєднання елементів використання екологічних можливостей навколишнього середовища,

особливо його природних ресурсів. Його життєздатність стверджувалася традицією, спадкоємними обрядово-ритуальними діями та конструктивними прийомами спорудження, опорядження, освячення та обживання.

Під народною архітектурою в Україні розуміють, найчастіше, традиційну архітектурну спадщину українського села.

Основним і наймасовішим її витвором завжди було житло. Народне житлове будівництво консервативне; зберігаючи тисячолітні традиції, водночас сприйнятливим до новацій. Київщина багата прикладами історичної української домівки. Зокрема [13]:

- Комора у складі селянського двору в експозиції Національного музею народної архітектури і побуту України у м.Київ
- Брама селянського двору в експозиції Музею народної архітектури і побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» у м. Переяславі Київська область
- Муровані й дерев'яні конструкції в архітектурі народній: церковні брама і дзвіниця в експозиційній зоні «Поділля» Національного музею народної архітектури і побуту України (Київ)
- Водяний млин в експозиційній зоні «Карпати» Національного музею народної архітектури і побуту України (Київ)
- Етнографічний комплекс «Українське село»

Головною пам'яткою українського села є музей народної архітектури та побуту України - неповторний музей під відкритим небом, який знаходиться на південній околиці Києва, серед зелених дібров стародавнього Голосіївського лісу, поряд з історичним селищем Пирогів – тому за ним закріпилась народна назва Музей у Пирогові. Це найбільший скансен в Європі та найбільш повне етнографічне зібрання України, загальна площа якого становить понад 131 га. Тут можна знайти унікальні пам'ятки народної архітектури, датовані XVI-XX століттями, які зберігають національну культуру [14].

2021 року в одному із інтерв'ю **Влада Литовченко, директор заповідника (ВІКЗ), членкиня експертної ради з нематеріальної культурної**

спадщини, голова комітету з присудження премій зі збереження нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури України, говорить: «Музеї та заповідники — це не лише сховища музейних предметів, артефактів, експозиції. Це живий осередок культури регіону, з постійними науковими дослідженнями, експедиціями, пошуками шляхів залучення, зацікавлення молоді та туристів з інших регіонів відвідати історичні місця. А ще місце, де пропонують, вчать, дають просвіту» [15].

І справді, музеї у сучасному суспільстві розглядаються як невід’ємна складова його соціокультурного простору. Розвиток музейної галузі всебічно сприяє духовному вдосконаленню суспільства, утвердженню його гуманістичних цінностей, інтеграції національної спадщини у культуру світового співтовариства. Музеї як соціальний продукт є результатом кропіткої та повсякденної роботи. У сучасному світі існує безліч музейних організацій за різними напрямками.

На мою думку, у Київській області обов’язково *потрібно відвідати:*

- Національний музей історії України;
- Національний музей народної архітектури та побуту України;
- Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків;
- Музей популярної і науки техніки «Експериментаніум»;
- Victoria Museum музей костюма і стилю;
- Водно-інформаційний центр (Музей води);
- Аптека-музей;
- Музей історії туалету;

Також до цікавих музеїв столиці можна віднести [16]:

- Музей історії міста Києва;
- Національний музей українського народного декоративного мистецтва;
- Національний музей «Київська картинна галерея» ;
- Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького;
- Музей книги і друкарства України;

- Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця» ;
- Музей театрального, музичного та кіномистецтва України;
- Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» ;
- Музей-майстерня І.П.Кавалерідзе;
- Літературно-меморіальний музей-квартира П.Г.Тичини в м.Києві;
- Київський літературно-меморіальний музей М.Рильського;
- Музей гетьманства.

Сама область має також досить багато культурних об'єктів із неабияким туристичним потенціалом, проте досі даний потенціал до кінця не розкритий. Одними із таких туристичних місцин є: Музей Ткацтва в с. Обуховичі, Історико-краєзнавчий музей в смт. Іванків, монумент «Яйце життя» в смт. Іванків.

Одним із прикладів розвитку пізнавально-розважального туризму Київської

області є парк «Київська Русь» в с. Копачів. Парк дозволяє пізнати історію Стародавньої Русі, звичаї тих часів та навчитися володіти певною зброєю. Даний парк немає аналогів не тільки в Україні, але й світі.

До списку найбільш відвідуваних туристичних місць області входять: Чорнобильська зона відчуження, затоплена церква та Лиса гора у Ржищеві, Ландшафний парк в с. Буки, Зоопарк «12 місяців», Добропарк, Парк «Київська Русь», Етнокомплекс «Українське село», гора Тотоха, Змієві Вали (с.Круглик та с. Ходосівка), Трипілля [17].

В індустрії туризму провідне місце займають історико-культурні заповідники. Національне законодавство України визначає історико-культурний заповідник як комплекс або ансамбль пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами, і який може бути оголошений історико-культурним заповідником державного або місцевого значення.

Природно-заповідний фонд Київської області налічує 2 пам'ятки природи 3 парки-пам'ятки загального значення. До об'єктів місцевого значення входить 49

пам'яток природи, 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 16 заповідних урочищ [18].

Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав” є одним з найбільших заповідників України. У його склад входить 371 нерухома пам'ятка історії й архітектури українського народу, 26 тематичних музеїв, у фондах яких зберігаються 166 000 експонатів. Серед них колекції, що мають світове значення: 11 церковних споруд, 16 млинів, зібрання давньої кам'яної скульптури й похоронних саркофагів епохи міді й бронзи (69 од.), матеріали поселень трипільської культури, скіфського часу, Черняхівської культури, ікон XVIII-XX ст. (1400 од.), зібрання стародрукованих видань, колекція козацького періоду (одяг, військово спорядження і зброя), етнографічні колекції.

До його складу входять території м. Переяслава-Хмельницького, його околиць та Переяслав-Хмельницького району, навколо яких визначені охоронні зони. Вони насичені різночасовими пам'ятками культури, які відображають понад тисячолітню історію міста та багатотисячолітню минувшину краю [19].

Розглядаючи історико-культурні пам'ятки життя українського народу, не можна не згадати різноманітні знахідки трипільської культури на територіях країни, адже прадавня Трипільська цивілізація на території України – це унікальне явище в історії людства. Велику цікавість являють гончарні вироби (посуд, модельки житлових будинків, фігурки тварин).

На даний час, в нижній течії р. Трубіж та її допливів відомо вісім поселень трипільської культури та близько шести місцезнаходжень, які ще потребують додаткових обстежень та досліджень. В басейні р. Трубіж виділяються дві компактні групи поселень трипільської культури: Переяславська та Баришівська, які входять до Лукашівського типу пам'яток.

Виявлена пам'ятка археології – поселення трипільської культури Плєскачі в басейні р. Броварка – належить до маловідомих і потребує заходів по її охороні та збереженню, на часі її внесення до загального реєстру археологічних пам'яток не лише Переяславщини, але й України [20].

Отже, Київщина багата на історико-культурну і духовну спадщину,

область сприятлива для розвитку культурно-пізнавального туризму. Однак на сьогодні стан земель природо-заповідного фонду Київської області потребує заходів по збереженню заповідних комплексів, щоб забезпечити належне функціонування. Усі пам'ятки народної архітектури є неодмінними й винятково цінними компонентами культурного ландшафту, проте перспективи збереження їх на місцях їхнього виникнення є непевними. З кожним роком їх лишається все менше: вони гинуть у пожежах, дерев'яні церкви перебудовуються, пам'ятки культурної спадщини руйнуються.

2.3. Перспективи та напрями післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні

Науково-технічний прогрес не стоїть на місці, з кожним роком з'являються все більша кількість нових послуг та заходів, які роблять окремі підприємства конкурентоспроможними та допомагають їм зайняти значний сегмент цього ринку. Застосування новітніх технологій, підвищення кваліфікації персоналу туристичного бізнесу, інноваційні підходи та досвід інших країн світу дозволяє підвищити ефективність свого бізнесу, якість обслуговування, надання нових ексклюзивних послуг, але зараз ці послуги повинні надаватися в умовах воєнного стану.

Туристична галузь України має досить великий потенціал для розвитку, проте основним завданням в сфері туризму на державному рівні має бути створення сприятливих умов для розвитку культурного рівня та поліпшення інфраструктури країни. У зв'язку із цим особлива увага повинна приділятися розвитку та збільшенню туристичних ресурсів, які зможуть привабити потенційного туриста.

Сфера туризму України останнім часом зазнала значних збитків через широкомасштабне російське вторгнення. В Київській області виявлено пошкодження 38 об'єктів культурної спадщини, серед них у місті Бучі:

- Братська могила воїнів і пам'ятник землякам, які загинули в роки Великої

Вітчизняної війни

- Меморіал воїнам-«афганцям» у Бучі у вигляді бойової машини БРДМ-2
- Храм святого Андрія Первозванного
- Пам'ятник загиблим під час Другої світової війни робітникам Бучанського цегельного заводу

Бучанський район: Макарівська публічна бібліотека (сmt. Макарів), Церква Іоанна Предтечі, Церква Покрови Пресвятої Богородиці, Сільський будинок культури (с.Петрушки).

Місто Ірпінь:

- Будинок культури
- *Церква Святого Георгія Побідоносця*
- Свято-Троїцька церква 1906-09 рр
- Центральна міська бібліотека.

В світовій практиці туризму існує багато прикладів швидкого відновлення сфери туризму після масштабних військових конфліктів. Після встановлення миру створиться нова спадщина, спостерігатимуться нові тенденції туризму на внутрішньому ринку, зросте зацікавленість до історії та традицій.

Щодо внутрішнього туризму, то війна в Україні змусить перебудувати усю сферу туризму, а після завершення бойових дій з'являться нові популярні туристичні дестинації. Державне агентство розвитку туризму вже розпочало роботу над створенням проекту маршрутів пам'яті: частину зруйнованих окупантами об'єктів збережуть для історії, щоб показати, які злочини вчинила країна-агресор в Україні. Враховуючи зацікавленість міжнародних та вітчизняних туроператорів, а також іноземних туристів щодо відвідування локацій, що перебували в окупації, у ДАРТ переконані, що держава має докласти визначних зусиль для увіковічення пам'яті про українських героїв та жертв російських звірств, належної популяризації історії незалежної України, її державотворення та спротиву, формування цілісного історичного світогляду щодо подій війни за свободу [10].

Наразі в ЗМІ можна зустріти чимало оптимістичних прогнозів щодо

туристської індустрії після перемоги. Передумови для цього дійсно є: Україна має багато туристичних атракцій, а світ зараз максимально зацікавлений та слідкує за розвитком подій в країні.

Так, Державне агентство розвитку туризму зазначає, що попри збитки, яких зазнала туристична галузь країни через війну, за перші шість місяців 2022 року сума туристичного збору склала 89 млн 420 тис грн, що майже на 28,8% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року – тоді до бюджету надійшло 69 млн 453 тис грн [1].

Програми майбутнього відновлення, про які зараз повідомляють урядові ЗМІ, обов'язково мають також охоплювати туризм. Для любителів урбан-культури може стати цікавим Київ як місто муралів всесвітньовідомих авторів. Багато з них за своєю майстерністю не поступаються муралам Берліна або Нью-Йорка.

Україна має використати досвід післявоєнного відновлення інших країн, щоб пришвидшити процес відновлення екосистем і безпечного залучення їх до рекреаційної та туристичної діяльності.

Подальший розвиток галузі тепер залежить від швидкості відновлення інфраструктури та загального рівня життя в країні. Крім того, важливим чинником буде спроможність післявоєнної України реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, яка дозволить переключити сприйняття нашої країни з місця бойових дій на безпечну локацію для подорожі.

Туристична привабливість регіону, міста чи окремого туристичного об'єкта значно підвищується завдяки розширенню комплексу послуг, який може отримати відвідувач. Наприклад, доступність страхування, гарантії безпеки, стабільність і надійність фінансових розрахунків, додаткові культурно-розважальні чи науково-пізнавальні заходи, інші побажання і потреби, які можуть бути надані туристу додатково допоміжними та суміжними підприємствами, закладами, установами.

Реалізація перелічених завдань вимагатиме також удосконалення інструментарію організації туристичної діяльності в регіонах, територіальних

громадах, комплексного та системного підходу до формування туристичних кластерів, фінансової допомоги, організаційного забезпечення. Туристична галузь – це галузь, в якій найбільше проявляються суб'єктивні чинники, вплив яких треба поєднати, позаяк її економічна та соціальна складові будуються на основі взаємодії суб'єктів різних форм власності, резидентів, нерезидентів, фізичних осіб тощо, які будують плани своєї діяльності окремо, часто не узгоджуючи. Потрібно змінювати та вдосконалювати нормативно-правову базу, на територіальному та регіональному рівні посилювати можливості пошуку та формування нових туристичних кошиків, виявляючи унікальні туристичні ресурси [2].

Для досягнення післявоєнного відновлення та стабільного розвитку вітчизняна туристична індустрія потребує партнерства на всіх рівнях, надійної та ефективної участі уряду, забезпечення послідовної вертикальної координації між національними та місцевими органами влади щодо сприяння туризму. І перші кроки в цьому напрямку зроблені вже сьогодні. Так, наприклад, Асоціація готелів та курортів України розпочала акцію «Visit Ukraine in future» для підтримки української готельної спільноти, яка бере участь у забезпеченні тилу під час військових дій та несе великі фінансові втрати з початком війни. Іноземці, які хочуть підтримати Україну, можуть зробити «благодійні бронювання» номерів в українських готелях на будь-який день протягом 2022 року, відвідати зможуть – після перемоги України у війні. Зокрема, завдяки додатку Airbnb було заброньовано близько 61 тис. ночей майже на 2 млн дол. США [4].

Щоб відновити позиції України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні знайти нові способи формування та просування своїх продуктів та послуг, а зусилля держави та громадськості мають бути зосереджені на формуванні потужного українського туристичного бренду.

Актуальним у нинішній час є започаткування «Воєнного культурно-пізнавального туризму», що включає:

- відвідування історичних місць і музеїв (на прикладі Бучі, Ірпеня та інших

постраждалих містечок Київщини);

-відвідування «гарячих точок» та місць бойових дій (за участю професійного супроводу та наявності страхового полісу з покриттям ризиків). Зростання попиту на послуги «Военного туризму» зумовлені бажанням побачити слід війни на власні очі [5].

Враховуючи доцільність та актуальність ідеї розробки турів до міст-героїв, нами запропоновано культурно-пізнавальний тур «Місця незламності», опис якого наведено в таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Опис туру «Місця незламності»

Характеристика	Зміст
Назва туру	«Місця незламності»
Маршрут	м. Київ – м. Буча – м. Ірпінь – смт. Гостомель – м. Київ
Обґрунтування назви туру	Навіть в умовах наявних обмежень туристи продовжують відкривати для себе нову Україну, тож війна не скасовує, а навіть підсилює необхідність відпочивати та відновлюватися. Сьогодні, як ніколи, важливим є поширення і розкриття історико-культурні спадщини нашої держави, так як вона втілює досвід, цінності, надбання різних поколінь та відтворює багатовікову історію та сьогодення розвитку нашого суспільства.
Тип туру	автобусний тур
Вид туру	культурно-пізнавальний
Сезон	цілорічний
Цільова аудиторія	Вік 16+
Тривалість	2 дні
Форма організації	Груповий
Загальна протяжність маршруту	35,2 км (від початкової до кінцевої точок)
Приблизна вартість туру на 1 особу	1920 грн
Послуги, включені до вартості туру	Проживання в готелі «Шато Парадиз» м. Ірпінь (1 доба – 1400 грн.), обслуговування на маршруті (автобусне перевезення – 300 грн.), страховка медична та транспортна (70 грн.), супровід гіда, екскурсійне

	обслуговування гідом відповідно до програми туру (150 грн.).
Послуги, які не включені до вартості туру та оплачуються додатково	Обід у кафе Тандир-Бар (до 200 грн), обід у кафе «Мімі» (до 200 грн). особисті витрати

*За цінами 2023 року

Таблиця 2.3.2

Параметри маршруту «Місця незламності»

Пункти	Відстань, км	Спосіб долання (вид транспорту, його клас)	Час перебування в дорозі
А – В	Київ - Буча	автобус	35 хв
В – С	Буча - Ірпінь	автобус	11 хв
С – D	Ірпінь – Гостомель	автобус	15 хв
D – E	Гостомель – Київ	автобус	45 хв

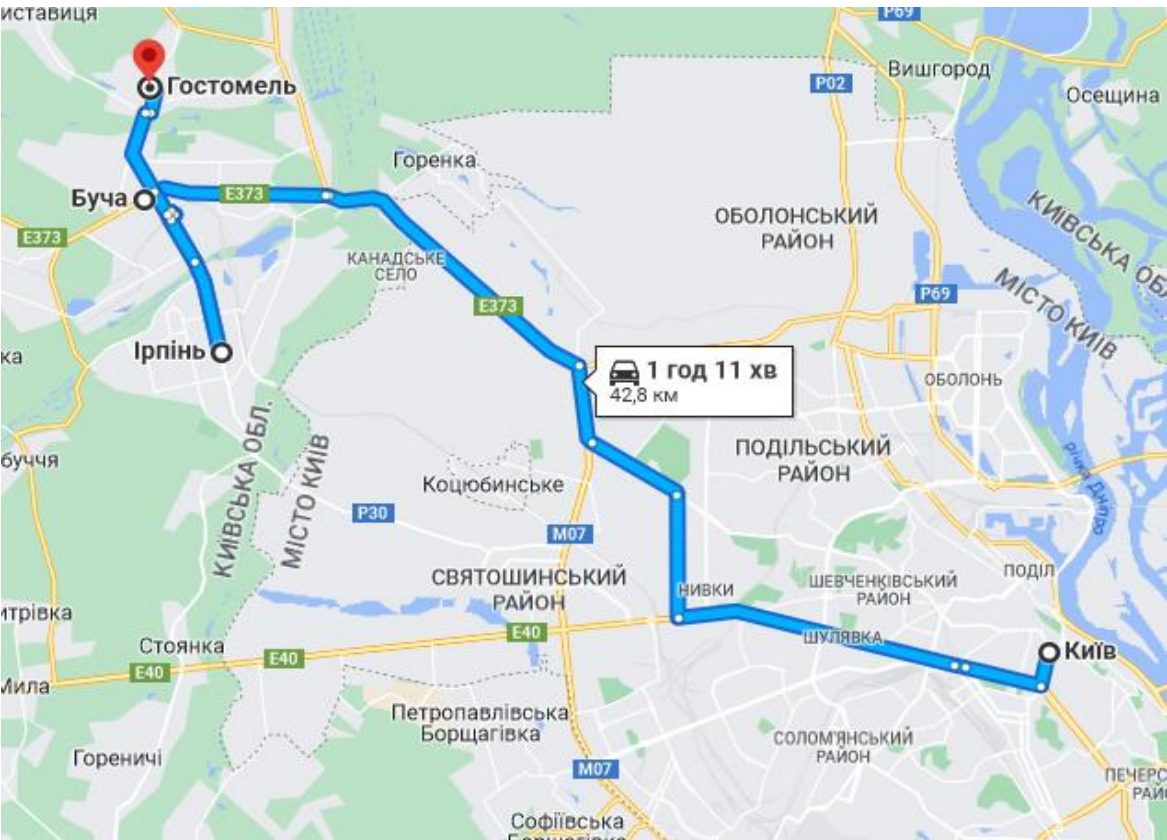

Рис. 2.3.1. – Карта маршруту

Таблиця 2.3.3

Опис програми туру «Місця незламності»

День програми	Деталізований опис програми (з зазначенням часу, заходів програми, об'єктів відвідування)
1 день	9.00 - виїзд з Києва. 9.35 – прибуття до м. Буча. 9.40 – 12:00 оглядова автобусно-піша екскурсія містом з відвідуванням туристичних атракцій (пошкоджені об'єкти культурної спадщини): Храм святого Андрія Первозванного, Меморіал воїнам-«афганцям». 12:15 – переїзд до м.Ірпінь. 12:20-13:00 – обід у Тандир-Бар. 13:00-17:00 - оглядова автобусно-піша екскурсія містом з відвідуванням туристичних атракцій (пошкоджені об'єкти культурної спадщини) : Ірпінська біблійна семінарія, Будинок культури, <i>Церква Святого Георгія Побідоносця</i>, Свято-Троїцької церкви 1906-09 рр, центральна міська бібліотека 17:00-18:00 – заселення у готель «Шато Парадиз». З 18:00 вільний час. Туристи мають можливість прогулятися містом, зробити фото, купити сувеніри.
2 день	9:00-9:20 – переїзд до смт.Гостомель. 9:30 – 12:00 - оглядова автобусно-піша екскурсія містом. 12:00-13:00 – обід у кафе «Мімі». 13:00 – 15:00 - піша екскурсія містом до території аеропорту , обов'язкова згадка про бої за Гостомельський аеропорт, знищену АН-225 «Мрія». 16:00 – виїзд із Гостомелю до Києва. Приблизний час прибуття до м. Києва складає 17:00

Рис. 3 Свято-Троїцька церква 1906-09 рр м.Ірпінь

Рис. 2 Макарівська публічна бібліотека

Рис. 4 Цвинтар церкви Іоанна Предтечі

Рис. 5 Фасад церкви Іоанна Предтечі

Рис. 6 Будівля Ірпінської біблійної семінарії

Рис. 7 Нововідкритий об'єкт культурної спадщини – Будинок культури, побудованого в 1952-54 роках у м. Ірпінь

Таким чином, щоб відновити позиції України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні знайти нові способи формування та просування своїх продуктів та послуг, а зусилля держави та громадськості мають бути зосереджені на формуванні потужного українського туристичного бренду. Для України, що має вагомий потенціал у туристичній сфері, напрям розвитку туризму повинен бути одним із пріоритетних задля забезпечення збалансованого розвитку території в гармонії з природою та збереженням природних ресурсів.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі дослідження теоретичних та практичних аспектів механізму підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів регіону, були зроблені наступні узагальнення та висновки:

1. Розглянуто сутність культурно-пізнавального туризму. Термін «туризм» походить від латинського слова «tornus» («рух по колу», «вертіти», «обертати»). У широкому розумінні воно означає пересування з одночасною зміною побуту людей.

Туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії, позначаються і на розвитку туризму в країні.

Культурно-пізнавальний туризм один із найпривабливіших видів відпочинку серед туристів, оскільки забезпечує їм не лише фізичне відновлення, але й дозволяє збагатитися духовно та розширити світогляд.

2. Проаналізовано ресурси культурно-пізнавального туризму. Ключовими ресурсами для організації й реалізації культурно-пізнавального туризму є сукупність матеріальних, нематеріальних та духовних культурно-історичних ресурсів території. Саме їхня наявність, унікальність та самотність визначає історико-культурний потенціал регіону.

Але через постійне руйнування і нищення культурних туристичних об'єктів унаслідок економічних факторів доцільно розробити системні заходи та програми, розраховані на тривалий час та майбутнє. Вони вимагають значних фінансів та виділення коштів, а також участі кваліфікованих фахівців та науковців. Історико-культурне й природне багатство країни надає їй реальні можливості для економічного й соціального піднесення.

3. Визначено умови та чинники розвитку культурно-пізнавального туризму. Успішний розвиток неможливий без активного впливу держави на умови її функціонування. Для підтримки сталого стану культурно-пізнавального туризму слід враховувати ряд аспектів в економіці, технологіях, соціальному

житті.

Особливої актуальності набувають способи інтеграції історико-культурної спадщини в сферу індустрії у вигляді інноваційних продуктів і послуг, які, з одного боку, здатні задовольнити безліч різноманітних переваг сучасного туриста, а з іншого - створити умови для збереження і розвитку культурно-історичних ресурсів без залучення значних витрат.

4. Проведено аналіз сучасного стану розвитку культурно-пізнавального туризму в Київській області. Регіон має потужні компоненти для здійснення рекреаційної діяльності для задоволення туристів в оздоровленні, пізнавальному туризмі.

Різнманітна історична та культурна спадщина області є невід'ємною складовою культурного надбання, проте в умовах повномасштабної війни в Україні все більш проблематичним стає розвиток сучасного туризму. Адже питання безпеки є базовим під час будь-якого виду відпочинку. Але зі зрозумілих причин туристичний потік до столиці значно скоротився.

5. Проаналізовано ресурсне забезпечення культурно-пізнавального туризму в регіоні. **Київщина багата на історико-культурну і духовну спадщину, область сприятлива для розвитку культурно-пізнавального туризму. Однак** на сьогодні стан земель природо-заповідного фонду Київської області потребує заходів по збереженню заповідних комплексів, щоб забезпечити належне функціонування.

Розуміння особливостей регіону сприяє створенню його неповторного образу та формуванню унікальної туристичної пропозиції.

6. Здійснено оцінку перспектив та напрямків післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні. У нинішніх умовах господарювання туристичне підприємство розглядається як відкрита система, що функціонує в нестабільному та динамічному зовнішньому середовищі, яке створює загрози та небезпеки ефективного господарювання суб'єктів туристичної діяльності.

Подальший розвиток галузі тепер залежить від швидкості відновлення інфраструктури та загального рівня життя в країні. Туристична галузь України

має досить великий потенціал для розвитку, проте основним завданням в сфері туризму на державному рівні має бути створення сприятливих умов для розвитку культурного рівня та поліпшення інфраструктури країни.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЗАЯЧУК, Оксана Григорівна; БРИК, Степан Дмитрович. Історія туризму. 2022
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці : Книги ХХІ, 2003. 300 с.
3. Кузик С. Класифікація туристичної діяльності / С. Кузик // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2010. – Вип. 38. – С. 167-173.
 - а. Старовойтенко О. А. Класифікація видів туризму в контексті культури. Формування ринкових відносин в Україні. No7-8. К. 2011. С.132-140
 - б. Колесник О. О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства. Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування. No 1(47). С. 171-175
 - с. Колосінська М. І. Підходи до класифікації видів та форм туризму. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. с. 146-150
4. ОГІЄНКО, Микола Миколайович. Видові ознаки класифікації туризму: регіональний аспект. 2020.
 - а. Ковешніков В. С., Ліфіренко О. С., Стукальська Н. М. Питання класифікації в сфері туризму. Економіка та держава. 2016. No 6. С. 29-31
5. Мазурик З.В. Культурна спадщина регіону як туристичний продукт. Вісник ДІТБ.Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері). 2006. No10. С. 178-182.
 - а. Батченко Л. В., Близнюк І. О. Культурні цінності як фактор конкурентоспроможності туристичної галузі. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф.фестиваль, Київ, 25–26 жовт., 2018 р. /

М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Київ. ун-т культури, Ф-т гот.-ресторан. і турист. бізнесу. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 27-31.

6. Ворошилова Г. О., Злиденна М. С. Туризм і культурна спадщина: проблеми та взаємодії. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф.фестиваль, Київ, 25–26 жовт., 2018 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Київ. ун-т культури, Ф-гот.-ресторан. і турист. бізнесу. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 31-35

7. СТУКАН, Тетяна Миколаївна; ОСАДЧИЙ, Анатолій Анатолійович. Smart-метод у досягненні цілей розвитку туристичної галузі регіону. *Підприємництво і торгівля*, 2021, 29: 73-77.

8. КАРПЕНКО, Андрій; ГУРБИК, Юрій. Сучасні моделі державного регулювання туризму. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*, 2020, 25: 23-30.

9. 1 МОСІЮК, С. І.; ГОРОДНА, А. С. Інноваційна політика культурно–пізнавального туризму. 2021.

10. 2 ЗУ «Про охорону культурної спадщини»

11. 3 Романова А. А. Види туризму та їх класифікація у контексті сучасних тенденцій розвитку туріндустрії. Економіка та управління національним господарством. Полтава: Економіка і регіон. 2017. № 4 (65). С. 13-19.
4 ПАНЬКІВ, Н. Є.; ГАВРИЛИШИН, О. М. Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 2021, 6: 1.

12. 5 МУРЗА, А. В.; НОВИКОВА, В. І. Суть культурно-пізнавального туризму та його рекреаційні ресурси. In: *Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України: матер. IV Всеукр. Інтернет-конф.(24 травня 2019 р., м. Черкаси)*. Чабаненко ЮА, 2019. р. 86-93

13. 6 ПАНЬКІВ, Н. Є.; ГАВРИЛИШИН, О. М. Вплив культурної спадщини

на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 2021, 6: 1.

14. 7 ЧОРНА, Н. М. Проблеми збереження культурної спадщини України= The problems of conservation of cultural heritage of Ukraine. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2021. Vol. 9.№ 1. P. 59-61, 2022.*

15. 8 МОРГУН, А. В. СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ. 2019, 43.

16. 9 РУЖИЦЬКА, Н. Е. Європейський досвід збереження об'єктів культурної спадщини в структурі міського середовища. *Лісове і садово-паркове господарство*, 2019, 15

17. 1 ЖУРАВКА, Федір Олександрович, Чинники розвитку міжнародного туризму. 2021.

18. 2 ЛИТВИН, Оксана. МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ: КАТЕГОРІЯ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ. *Економічні горизонти*, 2022, 1 (19): 95-104

19. 3 ФІЛЕП, А. Й.; КАМПОВ, Надія Семенівна. Інвестиції як один з найважливіших чинників розвитку туристичної галузі. 2019.

20. 4 Culturaland CreativeIndustriesIn the Face of COVID-19An Economic Impact Outlook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_000377863&file=/in/rest/annotationSVC/

21. Стратегія розвитку Київської області на 2021-2027 роки
URL:<https://koda.gov.ua/kiiivshhina/rozvytok-regionu/strategiya-rozvytku/>

22. Результати соціально-економічного розвитку Київської області 2021 рік
URL:<https://koda.gov.ua/kiiivshhina/rozvytok-regionu/soczialno-ekonomichnyj-ta-kulturnyj-rozvytok/>

23. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ на період до 2020 р.
URL: <https://koda.gov.ua>

24. 4 Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери – 2022.
URL:<https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/>

25. Зруйнована культурна спадщина України URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
26. Росія боїться культури України? На засіданні Ради безпеки ООН озвучили дані ЮНЕСКО. Радіо Свобода URL: <https://kultura-spadshchyna-viyna-yunesko>
27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
28. Join UP! в умовах воєнного стану: відповіді на найпоширеніші запитання // Join UP!. – 2022. URL: <https://joinup.ua>.
29. Відпочинок скасовується. Що буде з агентствами TUI після арешту рахунків туроператора // Фокус. – 2022. URL: <https://focus.ua>.
30. Туризм на крові: як українцю не заплатити гроші пов'язаному з РФ тероператору-2022. URL: <https://www.unian.ua/tourism/lifehacking/turizm-na-krovi-yak-ukrajincyu-ne-zaplatiti-groshi-pov-yazanomu-z-rf-turoperatoru-pid-chas-viyni-12062145.html>
31. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Київської області на 2021 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://koda.gov.ua/kiivshhina/rozvytok-regionu/soczialno-ekonomichnyj-ta-kulturnyj-rozvytok/>. – Назва з екрана.
32. Офіційний сайт Головного управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=421&lang=1>
33. Список історично населених місць України URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8C%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C>

34. 2 7 чудес України Біла Церква URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/bila-tserkva-kyjivska-obl/>

35. 3 Офіційний сайт Богуславської міської громади. Історична довідка URL: <https://boguslavska-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-11-30-27-03-09-2019/>

36. 4 Мандруй Україною Туристичні напрямки України Київська область Богуслав URL: <https://discover.ua/destinations/kyiv-region-region/boguslav>

37. 5 Меморіальний музей-садиба Івана Козловського URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/1866_muzey-usadba-ivana-kozlovskogo.htm

38. 6 Мандруй Україною Туристичні напрямки України Київська область Вишгород URL: <https://discover.ua/destinations/kyiv-region-region/vishgorod>

39. 7 Мандруй Україною Туристичні напрямки України Київська область Переяслав URL: <https://discover.ua/destinations/kyiv-region-region/pereyaslav-khmelnytsky>

40. 8 Ржищів визначні пам'ятки і цікаві туристичні місця URL: <https://inside-ua.com/city/rzhyschiv>

41. 9 Іван-гора, Ржищів URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66629_ivan-gora.htm

42. 10 Офіційний сайт Фастівської районної рада. Історія району <https://fastiv-region.gov.ua/index.php/component/k2/item/101-istoriia-raionu>

43. 11 Музей етнографії, Яготин URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/71169_muzey-etnografii-yagotin.htm

44. 12 Садиба Репніних (Картинна галерея), Яготин URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66422_usadba-repninyh-kartinnaya-galereya.htm

45. 13 Вечерський В. В. Архітектура народна // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Архітектура народна](https://vue.gov.ua/Архітектура_народна) (дата звернення: 11.06.2023)

46. 14 Музейний портал Національний музей народної архітектури та побуту України URL:https://museum-portal.com/ua/muzeyi/142_nacionalniy-muzey-narodnoyi-arhitekturi-ta-pobutu-ukrayini

47. 15 Місце історичних чудес біля Києва: як знаходять та зберігають скарби 24.02.2021 URL:<https://vechirniy.kyiv.ua/news/49956/>

48. 16 Офіційний портал Києва. Музеї Києва URL:https://kyivcity.gov.ua/kultura_sport_dozvillia/muzei/muzei_kyieva/

49. 17 АНТОНЕНКО, І. Я.; МАСЮК, В. В. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2022, 13: 54-61.

50. 19 Національний заповідник «Переяслав» URL:<https://7chudes.in.ua/nominaciyi/natsionalnyi-zapovidnyk-pereyaslav/>

51. 20 МАЗУР, Інна; МАРЧУК, Ірина. Давня історія краю та археологічні пам'ятки. 2020.

52. 1 Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29%. Державне агенство розвитку туризму. URL:<https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>

53. 2 Резнікова, О. О., & Войцеховський, К. Є. (2022, 13 березня). Розвиток національної культури безпеки і стійкості: досвід США. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/rozvytok-natsionalnoyi-kultury-bezpeky-i-stiykosti-dosvid-ssha>

54. 3 Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 46. 2022. С 11-15

55. 4 ЛАВРУХІНА, Катерина Олександрівна. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПОВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ. *Оргкомітет: Патряк Олександра Тарасівна, кандидат економічних наук, ЗУНУ*, 2023, 55.

56. 5 ОЛЕКСЮК, Г. В.; ПОЛОЛЬСЬКИЙ, О. С. Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*, 2022, 3: 95-105.

57. 6 Зруйнована культурна спадщина України URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

58. 10 Державне агентство розвитку туризму. ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості, щоб розробити стратегію відвідування місць пам'яті війни. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-obiednuie-predstavnikiv-derzhavi-ta-gromadskosti-shchob-rozrobiti-strategiyu-vidviduvannya-misc-pamyati-viyni9>